

Asupra unui craniu preistoric dintr-o descoperire întâmplătoare de la Schela Cladovei (jud. Mehedinți)

Nicolae MIRIȚOIU*
Nicușor SULTANA*
Andrei SOFICARU*

Abstract: *About a prehistoric skull from a random discovery of Schela Cladovei (Mehedinti County).*

The skull was found by Gabriel and Marius Chiliban, two amateur speleologists from Speo – Alpin Club Mehedinți and it was gave us to study by Cristian Lascu, chief editor of "National Geographic – Romania".

During the last 35 years have made archaeological excavations at Schela Cladovei and it was discovered artifacts of a hunter – gathers population who lived on the both banks of Danube, in Iron Gates, between IX – VIII B.P. (Map. 1).

State of preservation and available skeletal elements. The skull was restored but incompletely because of old missing parts. The bone's skull is very good preserved and covered by a calcareous crust.

Method. For dimension and morphoscopic observation was used Martin technique with Brauer addition. The angles were measured through personal method and the cranial capacity calculated after Lee and Pearson formulas. Classification of absolute dimensions was made after Alexeev and Debetz scale and the index after Bräuer. Epigenetic traits were recognize and pooled after Beery and Berry and Hauser and De Stefano.

Due to the missing parts were used artificial technique to measure some dimensions of neurocranium and facial skeleton.

Age estimation, sex determination and degree of sexualization. Age estimation have known using the closed of cranial sutures and teeth attrition. So, endocranial all the sutures are closed and exocranial just coronal suture can be seen. Teeth attrition is very advanced: on the maxilla it touches the roots level, but on the mandible it touches 1/3 of teeth crown. Estimated age of death is 50 years old.

After Harsany and Nemeskeri method was calculated the degree of sexualization and the result of +1.62 show his masculinity and robustness.

Anthropological traits (for metric and indices see tab.1). Measurements and indices define the subject as dolichocranic, ortocran and akrocran, eurimetop, mesen and euri-mesoprosop with mesokonc orbits, very high nose (probably leptorhin) and orthognat face. The neurocranium, the splanchnocranium and mandible show typical forms and characters for this subject (fig. I/2-3; II/1-3).

Epigenetic traits. It was pooled 14 non – metric traits and recorded their left or right presence or their missing.

Dentition. Joint of anterior teeth is "edge to edge" type and the joint of posterior teeth is bilateral; both indicated an intermediary occlusion type between archaic and modern.

Analyzing attrition and other dental affection and it can observe that the subject suffered of inflammatory paradontopathy (fig. II/4).

On the left half arches of maxillary among 3 – 2 – 1 molars and on the mandible's teeth it can be observe artificial grooves (fig. III/1-2). These were caused by insertion of a tooth-pick among the teeth for cleaning.

Cure trauma and death causing violence traces. In the posterior region of left parietal at the half distance between sagittal and squamos suture and from 35 mm of lambdoid suture it have observed a little circular depression (diameter = 8 mm) who represent the traces of a fracture. It is a minor injury and was cured without problems.

On the right parietal laterally of sagittal suture is another fatal trauma. It has a sagittal diameter of 30 mm having angular and lateral medial edge some semicircular. Endocranial it has funnel form and radial and circular fissures. This was caused by a strong hit with a bludgeon (fig. III/4).

Discussion and conclusion. Physical type, comparison and taxonomic category. Biologic origin, taxonomic category and archaeological culture were established through comparison of his anthropological configuration with Mesolithic craniological series from Vlasac, Lepenski Vir, Vasil'evka I, Vasil'evka II and Vasil'evka III, and four Neolithic series from Nikoľskoe, Dereivka I, Vol'нено and Vovnigi (see map 2). Used statistical method is écarts réduits (table 1, 2, 3).

The skull is Eastern Cro Magnon based on the morphological and metrical traits. Our results indicate that this skull reassemble with Neolithic series from Vol'нено and Mesolithic series from Vasilievka II, but has same similitude with Mesolithic population from Iron Gates.

---

* Centrul de Cercetări Antropologice "Francisc I. Rainer", Bd. Eroilor Sanitari 8, C.P. 35-13, București 050474.

Some aspects regarding the life style and behavior. Teeth attrition, paradontopathy and masticator muscularly indicated a diet based on hard food like other hunter – gather population. It seems that used the anterior teeth as tools. The missing of caries is a sign of aquatic or terrestrial food without carbon hydrate.

The presence of torus auditivus indicate swimming and sinking in cold water (fig. III/3).

Relationship with the area of archaeological excavations is not clear (fig. IV).

Keywords: *Schela Cladovei, cranial capacity, age estimation, sex determination, degree of sexualization, anthropological traits, cure trauma, torus auditivus, Eastern Cro Magnon.*

Cuvinte cheie: *Schela Cladovei, capacitate craniană, estimarea vârstei, determinarea sexului, grad de sexualizare, torus auditivus, Cro Magnon.*

În data de 14 septembrie 2003 din inițiativa și prin strădaniile domnului Cristian Lascu, redactorul șef al revistei „National Geographic România”, ne-au fost înaintate spre expertiză resturile unui craniu (30 de fragmente de diferite dimensiuni și mandibula în perfectă stare) precum și două fragmente de omoplat (unul din unghiul inferior al omoplatului stâng și celălalt din peretele fosei infraspinoase), descoperite prin explorări de suprafață la Schela Cladovei, jud. Mehedinți, de către domnii Gabriel și Marius Chiliban, membrii ai Clubului Speo-Alpin Mehedinți¹.

După restaurarea acestor resturi a rezultat un craniu incomplet cu multe lipsuri, dar ale cărui spărturi erau în majoritate din vechime, fapt ce dovedește că a fost atent și minuțios recuperat din teren de către descoperitori.

Pe lângă caracterele sale deosebite, interesul nostru pentru această "fosilă" este justificat și de locul de descoperire, toponimul Schela Cladovei fiind bine cunoscut în arheologia preistorică românească și străină prin săpăturile din situl de epocă mezolitică de pe malul Dunării.

Astfel, din 1965 până astăzi (cu unele întreruperi) aici au fost întreprinse cercetări arheologice sistematice de către Vasile Boroneanț, în colaborare cu Dardu Nicolăescu-Plopșor și apoi, din 1991, în colaborare cu echipa engleză condusă de Clive Bonsall acesta din urmă oferind și posibilitatea unor sofisticate explorări interdisciplinare (V. Boroneanț 1970, p. 1–25; idem 1973, p. 5–39; idem 1990, p. 121–125; idem 1993, p. 511–514; idem 2000, p. 100–102, 110, 112–119, 143–144, 155, 178–180, 194, 235; V. Boroneanț, D. Nicolăescu-Plopșor 1990, p. 55–65; V. Boroneanț *et alii* 1995, 7 pagini fără numerotare în extrasul primit de noi; C. Bonsall *et alii* 1997, p. 50–92; Al. Păunescu 2000, p. 439–453). Fără să intrăm în amănunte trebuie să precizăm că descoperirile sunt deosebit de importante și constau în resturi de locuire, cu tot ce implică acestea, precum și mai multe zeci de schelete umane ce aparțineau unei sau unor populații de vânători-pescari-culegători care a viețuit între milenii IX – VIII B.P. pe ambele maluri ale Dunării în Defileul Porților de Fier (harta 1-2).

Din păcate însă, în colecțiile Institutului nostru nu sunt locuate decât o parte din osemintele umane descoperite la Schela Cladovei în campaniile 1967–1968, aflate în acest moment în curs de studiu antropologic.

Comparația craniului în discuție cu acestea, arată asemănări izbitoare, ceea ce ne îndeamnă să credem că el a aparținut populației mezolitice și se poate înscrie în consecință în seria de datări ¹⁴C AMS dintre 8105–6695 B.P. obținută în laboratoarele de la Oxford pe scheletele de la Schela Cladovei (C. Bonsall *et alii* 1997, p. 66, tab. 6; C. Bonsall *et alii* 2002–2003, p. 1 și fig. 2).

Această atribuire cronologică este de asemenea susținută și de comparația cu rezultatele studiilor antropologice asupra scheletelor mezolitice din siturile de pe malul sârbesc al Dunării și în special cu cele consistent publicate de la Vlasac (J. Nemeskéri, L. Szatmáry 1978, p. 69–426).

Precizînd și că ipoteza noastră va fi verificată prin datarea ¹⁴C AMS a unei probe recoltate din unghiul mandibular stînga vom prezenta în continuare considerațiile noastre antropologice asupra acestui craniu.

Starea de conservare și reprezentare

După cum am precizat, craniul restaurat este incomplet, dar important de observat este și faptul că el nu a suferit distorsiuni postume în mediul de zacere. Osul este foarte bine conservat și prezintă acea stare de semifosilizare caracteristică osemintelor de la Schela Cladovei, fiind acoperit și de o fină crustă calcaroasă.

¹ Tuturor le suntem recunoscători și le mulțumim călduros și pe această cale.

În interiorul craniului și în special în partea sa posterioară depunerea de crustă este mai accentuată și înglobează mici fragmente din bolta craniană neputând fi înlăturată prin curățire mecanică.

Frontalul este reprezentat de regiunea orbitară și supraorbitară precum și de partea laterală stânga a squamei frontale cu segmentele temporal și complicat ale suturii coronare. Din partea dreaptă a squamei este prezent doar un fragment cu *pars verticis* a coronarei, conexasă cu o porțiune din parietalul respectiv.

Parietalele. Stângul este mulțumitor reprezentat prezentând doar unele lipsuri din squamă posterior suturii coronare și deasupra suturii squamoase. De asemenea, este absent unghiul anterosuperior cu punctul *bregma*. Dreptul are însă lipsuri mai mari lateral de regiunea obelică, bosa parietală, unghiurile anterosuperior și inferior, marginea anterioară și inferioară.

Temporalele. Stângul este păstrat în întregime, iar din dreptul lipsesc jumătatea superioară a squamei și o mică porțiune din cavitatea glenoidă.

Occipitalul prezintă distrugeri doar în partea sa bazală, lipsindu-i o porțiune din planul nucal pe stânga, condilii occipitali și bazioccipitalul; din *foramenul magnum* se păstrează doar marginea sa posterioară.

Sfenoidele sunt reprezentate doar de mici porțiuni din regiunea superioară a aripilor mari cu sutura fronto-temporală.

Masivul facial prezintă câteva lipsuri ce împiedică restaurarea sa mulțumitoare și unele conexiuni cu neurocraniul. Astfel, apofizele ascendente ale maxilarelor și nasalele (cu vârfurile distruse) precum și zigomaticul stâng sunt conexate la frontal și temporal, arcada zigomatică stângă fiind completă iar din orbită lipsind doar o porțiune de trei mm din marginea sa inferioară (medial de foramenul infraorbitar). Zigomaticul drept are însă distrugeri la vârfurile proceselor frontal, temporal și maxilar care fac imposibilă conexarea sa cu oasele respective. De asemenea, din maxilare lipsesc o porțiune din hemiarcada dreaptă dintre alveola caninului și cea a premolarului secund împreună cu dinții respectivi, o mică porțiune din palat și partea bazală a ambelor apofize ascendente reprezentând marginile laterale ale aperturii piriforme precum și porțiuni din pereții sinusurilor maxilare.

Toate aceste lipsuri fac ca segmentul molar dreapta să nu poată fi conexasă cu restul hemiarcadei, iar pereții anteriori ai ambelor sinusuri maxilare să prezinte doar mici puncte de contact între partea bazală (cu arcadele alveolare) și cea superioară conexasă la zigomatice, puncte ce nu permit solidarizarea cu adeziv.

Metodologie

Dimensiunile și observațiile morfoscopice au fost prelevate după tehnica și definițiile clasice ale lui R. Martin (1914) cu adaosurile și precizările lui G. Bräuer (1988, p. 225–264). Unghiurile au fost măsurate cu raportorul divizat în jumătăți de grad pe craniograma orientată în planul Frankfurt după o metodă personală (inedită), iar capacitatea craniană calculată după formulele lui A. Lee și K. Pearson (1901, p. 225–264). Clasificarea dimensiunilor absolute s-a făcut după scările dimorfice ale lui V.P. Alexeev și G.F. Debec (1964, p. 114–122) iar cea a indicilor și după G. Bräuer (1988, p. 225–264). Caracterele epigenetice au fost determinate și scorizate după definițiile și metodologia din A.C. Berry și R.J. Berry (1967, p. 361–379) și G. Hauser și G.F. de Stefano (1989).

Starea de conservare și integritate a craniului au impus însă, pentru prelevarea unor dimensiuni, și unele artificii tehnice care obligatoriu trebuie prezentate și discutate.

Astfel, pentru neurocraniu lățimea maximă a acestuia (eu–eu) a fost măsurată prin simetrie, estimarea noastră de 142 mm putând fi în realitate eventual mai mare cu 2–3 mm. Ținând însă cont de faptul că pentru lungimea maximă (g–op) de 197 mm modificarea indicelui cranian orizontal cu o unitate înseamnă mărirea sau micșorarea lățimii maxime cu 1.97 mm, considerăm aproximația rezonabilă, indicele cranian neputând părăsi categoria doliocrană. De asemenea punctul *bregma* lipsește, poziția lui fiind reconstituită prin prelungirea traiectului suturilor sagitală și coronară (cu 24 și respectiv 6 mm) pe suport de ceară și pe craniogramă, eventuala mică abatere de la realitate a estimării noastre neputând influența încadrarea în categorii a înălțimii poriobergmatice (po–b) și a indicelui cranian vertico-longitudinal. Nu putem însă controla veridicitatea valorii indicelui vertico-transversal ale cărui componente ar fi putut avea eventual abateri de la realitate în sensuri opuse.

Pentru reconstituirea dimensiunilor masivului facial, într-o primă fază, cele două fragmente ale arcadei maxilare au fost potrivite în ocluzie și fixate cu adeziv la mandibulă, prelevându-se astfel, destul de corect, lățimea maxiloalveolară (ekm–ekm) precum și înălțimea și lățimea palatului (enm–enm). În a doua fază mandibula a fost fixată în articulația temporo–mandibulară, iar arcadele maxilare potrivite prin punctele lor de contact cu procesul zigomatic al maxilarului stânga. S-au putut astfel preleva înălțimea feței superioare (n–pr), înălțimea nasului (n–ns) precum și înălțimea morfologică a feței (n–gn). În ceea ce privește corectitudinea lor putem aprecia că dacă primele dimensiuni nu pot fi mai mici decât au fost estimate, cea din urmă poate fi subevaluată datorită extraordinarei uzuri dentare.

Din fericire zygioanele sunt situate posterior de sutura zigomatico–temporală lățimea maximă a feței (zy–zy) putând fi corect măsurată chiar și în absența porțiunii anterioare a arcadei zigomatice din dreapta.

Ținând cont de faptul că în acest caz o unitate de indice facial se traduce prin variația cu 1,53 mm a înălțimilor feței, credem că indicele facial superior este totuși corect încadrat în categoria mesenă, dar că cel facial total a fost în realitate mesoprosop sau poate chiar leptoprosop.

În sfârșit mai trebuie să precizăm și că uzura accentuată face imposibilă dimensionarea corectă a diametrelor coroanelor dinților, în acest caz chiar și lungimea seriei jugale (Pm1–M3) fiind subevaluată.

Estimarea vârstei, determinarea sexului și a gradului de sexualizare

Pentru estimarea vârstei la deces nu putem lua în considerare, fiind vorba doar de craniu, decât două fenomene și anume obliterarea suturilor craniene și uzura dentară, ambele supuse din păcate unui mare grad de variabilitate inter- și intrapopulațională.

Din suturile craniene sunt reprezentate în întregime doar ambele lambdoide, sagitalei lipsindu-i o parte din sectorul bregmatic, iar coronarelor porțiuni din sectorul bregmatic de ambele părți și sectoarele complicat și temporal din dreapta.

Endocranian toate porțiunile prezente sunt complet obliterate și nu avem nici un fel de motive să credem că cele care lipsesc ar fi avut altă stare. Exocranian coronarele (combinând informațiile din stânga și dreapta) sunt vizibile, dar prezintă mici întreruperi și au sectorul temporal complet închis. Sagitala este foarte greu vizibilă, cu multe întreruperi, iar din lambdoide se mai pot observa doar sectoarele asterice.

Uzura dentară, după cum am precizat deja, este foarte avansată. Pentru grupa frontală este mai accentuată pe maxilar unde a atins deja nivelul rădăcinilor, decât pe mandibulă unde se păstrează circa o treime din înălțimea coroanelor dinților. Molarii 1 și 2 au un grad de uzură 5++, iar molarii 3 grade variabile 3+ și 4 după schema lui Miles (după D. Brothwell 1981, p. 72, fig 3/9).

Estimarea vârstei cronologice numai pe baza acestor indicatori biologici, dar și cu o puternică componentă culturală în cazul uzurii dentare, este discutabilă și dificilă. Astfel, vârstele modale dar și cele medii pentru stadiile de închidere a suturilor craniene sunt foarte diferite (și chiar mult prea optimiste) de la un autor la altul, și după cum s-a arătat ele depind de componența pe grupe de vârstă a populațiilor de referință (C. Masset 1971, p. 85–105) dar și de fenomenul de *secular trend*, populațiile recente fiind mai precoce decât cele vechi (C. Masset 1982, p. 24–42; J.P. Bocquet–Appel, C. Masset 1995, p. 39–52).

Totodată cranii cu suturile complet obliterate, ca și în cazul de față, se întâlnesc în anumite procente la toate categoriile de vârstă (K. Hajniš, J.T. Novak 1976, p. 89–92).

Gradul de uzură dentară depinde de calitatea țesuturilor dentare a căror duritate prezintă un caracter rasial sau ecologic, de tipul de articulație precum și de natura hranei și modul ei de preparare, populațiile foarte vechi având o uzură mai precoce și mai rapidă decât cele moderne (A. Maytié 1976, p. 148–149, 157, 159). Aprecierea ritmului uzurii pentru o anumită perioadă istorică este însă posibilă prin luarea în calcul a gradelor de uzură a molarilor în funcție de diferențele cronologice în apariția lor (D. Brothwell 1981, p. 72).

Ținând cont de toate aceste considerații, credem că vârsta la deces a acestui individ, pe baza stadiului de evoluție al celor doi indicatori, ar putea fi totuși încadrată rezonabil în categoria de vârstă matur, mai probabil în jur de 50 de ani.

În ceea ce privește diagnoza sexului, judecând după caracterele sexuale secundare ale craniului, acesta a fost fără îndoială masculin.

Astfel urmând instrucțiunile din L. Harsányi și J. Nemeskéri (1964, p. 51–56; Gy. Acsadi, J. Nemeskéri 1970, p. 87–91), modificate de D. Ferembach *et alii* (1979, p. 15–17), vom lista aceste caractere morfologice și gradul lor de dezvoltare: 1. glabella = 0; 2. procesele mastoide = +3; 3. relieful planului nugal = +2; 4. procesele zigomatice = +2; 5. arcurile supraciliare = +1; 6. tuberozitățile frontale și parietale = +2; 7. protuberanța occipitală externă = +1; 8. înclinarea frunții = +2; 9. osul zigomatic = 0; 10. marginea supraorbitară și forma orbitei = +2; 11. aspectul mandibulei = +3; 12. simfiza mandibulară = +1; 13. unghiul goniac = +3; 14. marginea inferioară a corpului mandibulei = 0

Ponderându-le după recomandările lui D. Ferembach *et alii* (1979, p. 16, tab. II) rezultă un grad de sexualizare de +1.62, valoare ce subliniază masculinitatea și robusticitatea acestui craniu, făcând inutile alte comentarii.

Pentru menținerea comparabilității cu seria craniologică de la Vlasac (J. Nemeskéri, L. Szatmáry 1978, p. 77–96) am calculat gradul de sexualizare și după setul de caractere și ponderile din metoda originală (Gy. Acsadi, J. Nemeskéri 1970, p. 90, tab. 14) acesta fiind de + 1.52.

Aceste constatări sunt întărite și de examinarea univariată sau multivariată a caracterelor dimensionale. Astfel, de exemplu, modulul mastoidian (produsul dintre lungimea sagitală și înălțimea mastoidei) este de 21.84 dreapta și 22.04 stânga realizând un scor al abaterilor reduse de 4.07 și respectiv 4.57 sigma față de o serie de cranii de francezi cu identitate cunoscută (F. Demoulin 1972, p. 259–264). De asemenea, folosind funcția discriminantă nr. 14 a lui E. Gilles și O. Elliot (1963, p. 53–68, tab. 2) (dimensiunile Martin nr. 1, 8, 45 și 19a) rezultă un scor de 663.84 (!) punctul de discriminare fiind de 536.93 (media masculină 558.22 și feminină 515.63). La fel, pentru mandibulă, funcția discriminantă a lui E. Gilles (1964, p. 129–135) (dimensiunile Martin nr. 66, 69 și 70) dă un scor de 352.20 (!) față de valoarea discriminantă 287.43 (media masculină 302.25 și feminină 272.60).

Caractere antropologice

(dimensiunile și indicii în tabelul nr. 1)

Neurocraniul în norma superioară este ovoid și phaenozyg. Lungimea maximă este foarte mare, lățimea mijlocie, iar înălțimea auriculară foarte mare. Indicii cranieni sunt astfel doliocran, ortocran spre hipsicran și akrocran (pl. I/2).

În norma laterală glabella este mascată de proeminarea arcurilor supraciliare, coarda frontală este lungă la limita cu categoria mijlocie și foarte înclinată. Parietalele sunt foarte lungi, foarte curbate și lipsite de aplatizare lambdatică. Occipitalul are o lungime mare și curbură mijlocie spre slabă. Inionul este foarte jos situat, iar înălțimea calotei perpendiculară pe axa g–i se încadrează astfel în categoria foarte mare. Protuberanța occipitală externă este precedată de o mică depresiune și nu este deosebit de proeminentă în profil. Partea superioară a squamei occipitale are o curbură slabă, iar cea inferioară aproape nulă, angularea intervenind la nivelul protuberanței.

Liniile temporale sunt foarte puternice și rugoase până la sutura coronară. Ele se extind însă posterior până aproape de asterion unde se termină printr-un mic *torus angularis* mai puternic în partea dreaptă. Pe squama parietală sunt situate la jumătatea distanței dintre sutura squamoasă și cea sagitală. Pterionul are formă de H, la stânga unde s-a păstrat mai bine încadrându-se în varianta i (G. Hauser, G.F. de Stefano 1989, p. 217, fig. 33b). Arcurile zigomatice sunt robuste și se prelungesc oblic în sus până la sutura squamoasă cu o creastă supramastoidiană foarte puternică și robustă. Procesele mastoide sunt deosebit de înalte, robuste și modelate (pl. I/3).

În norma anterioară fruntea are o lățime foarte mare și arcurile supraciliare foarte dezvoltate. În raport cu lățimea parietalelor este eurimetopă, iar cu cea a occipitalului este foarte îngustă (pl. I/1).

În norma posterioară neurocraniul are formă de casă. Occipitalul este de lățime mijlocie, iar în raport cu parietalele este mijlociu de lat dar îngust față de lungimea corzii sale. Liniile nocale superioare sunt foarte proeminente, iar cele inferioare sunt arcuite și bifurcate, ramura lor superioară convergând cu liniile nocale superioare printr-un proces retromastoid. De asemenea, protuberanța occipitală externă este rugoasă și foarte modelată. Șanțurile digastrice și sulcusul occipital sunt foarte accentuate (pl. II/1).

Masivul facial este foarte înalt, înălțimea morfologică și cea a feței superioare încadrându-se în categoria foarte mare. De asemenea, lățimea superioară și cea bizigomatică sunt din categoriile foarte mare și respectiv extraordinar de mare (153 mm). Indicele facial superior este astfel mesen, iar cel facial total euriprosop la limita cu mesoprosop. Ținând cont însă de extraordinara uzură a dentiției frontale care a micșorat înălțimea morfologică a feței putem considera că acesta făcea parte din categoria mesoprosopă. Orbitalele au formă rectangulară, lățimea foarte mare și înălțimea mare. Indicele orbital (stânga) este mesokonch. Nasul are înălțimea foarte mare, dar din păcate lățimea lui nu a putut fi măsurată. Nasalele prezintă sutură internasală parțial sudată, au forma nr. 1 la R. Martin (1914, p. 839, fig. 345 dreapta sus) și coarda simotică din categoria mare. Profilul nasului este concav, forma nr. 1 de tip europoid (R. Martin 1914, p. 842, fig. 348). Spina nasală are o dezvoltare de grad 2 Broca (R. Martin 1914, p. 844, fig. 349) iar marginea inferioară a aperturii piriforme este antropină (R. Martin 1914, p. 845, fig. 350) (pl. I/1).

Zigomaticile sunt reliefate, dar au înălțime mică și tuberculul marginal slab dezvoltat. De asemenea tuberculul zigomaxilar este slab dezvoltat și în poziție medială. Fosa canină este foarte slabă. Maxilarele au o lățime foarte mare și prezintă *juga alveolaria* reliefate. Palatul este lat, brahistafilin și hipistafilin cu reliefuri accentuate (pl. II/2).

Mandibula este deosebit de expresivă și are dimensiuni mari. Astfel lungimea și lățimea sa bicondiliană se încadrează în categoria foarte mare iar indicele mandibular în categoria dolicoostenomandibulară. Gonioanele au tuberozitățile maseterice foarte dezvoltate și reliefate și sunt puternic rășfrânte în afară. Lățimea lor este extraordinar de mare. De asemenea înălțimile ramului vertical, corpului și simfizei sunt foarte mari. Lățimea ramului este însă mijlocie, iar grosimea corpului, în mod surprinzător, este mică, indicele ramului precum și cel de secțiune al corpului, ambii traducând în fond robustitatea, încadrându-se astfel în categoria foarte mică. Unghiul mandibular este foarte mic. Simfiza este proeminentă și de formă triunghiulară, fosele digastrice sunt foarte adâncite și expresive, foramele mentale se află situate sub apexurile premolarilor secunzi, iar spina mentală este mediană și comună ca formă și mărime (pl. II/3).

Caractere epigenetice

Pentru completarea descrierii morfologice și în scopul unor viitoare demersuri comparative² vom lista în continuare caracterele epigenetice ce au putut fi observate și scorizate deși la discuții și concluzii nu-și vor găsi însă deocamdată locul decât unele comentarii asupra prezenței exostozelor auriculare ce comportă o dublă interpretare. Aceste caractere sunt: sutura supranasală prezentă; sulcusuri frontale stânga prezent, dreapta lipsă observația; foramen supraorbital medial prezent dreapta; incizură supraorbitală medială prezent stânga; forame parietale absente bilateral; osicule wormiene coronare prezent stânga (unu, mic, pătrunzând în parietal), dreapta lipsă observația; osicule wormiene lambdoide stânga prezente (3, mici), dreapta absente; foramele palatine minore (accesorii) prezente bilateral; sutura palatină transversă asimetrică (tip c) (G. Hauser, G.F. Stefano 1989, p. 173, fig. 30); exostoze auriculare prezente bilateral, puternice; sutura mendoza prezentă bilateral (originea în asterion, bine exprimată); sutura squamomastoidă, parțial persistentă, bilateral; osicul în incizura parietală, prezent bilateral; punte milohioidiană prezentă dreapta (completă, poziție superioară), stânga absentă.

Aparatul dento – maxilar

Forma arcadei dentare este paraboloidă iar valorile absolute ale lungimii dinților jugali (Pm1–M3) după S. de Felice (după G. Olivier 1960, p. 181–182) se înscriu în aria de variabilitate a populațiilor albe din Europa și Africa care sunt microdonte. Trebuie totuși amintit și faptul că uzura proximală se asociază cu înclinarea dinților în sensul mesial provocând astfel importante scurtări ale seriilor dentare (A. Peluso 1980, p. 60, fig. 2). Nu putem însă estima, în cazul de față, amploarea acestui fenomen.

Articulația dinților anteriori este de tip „cap la cap” (edge to edge) sau labiodontă, mușcătura fiind astfel „în clește”, ceea ce constituie o caracteristică arhaică. Premolarii și molarii se articulează însă bilateral, alternant sau încrucișat, un dinte inferior luând contact cu doi dinți

² Pentru caracterele epigenetice ale craniilor din siturile mesolitice de la Vlasac, Lepenski Vir, Padina și Haiduča Vodenica, vezi M. Roksandić 2000, p. 1–100.

antagoniști ca la tipurile moderne. De asemenea, caninul inferior se plasează în ocluzie între incisivii laterali și caninul opus.

Acest tip de ocluzie este considerat ca fiind intermediar sau tranzițional între tipurile arhaice și cele moderne (A. Maytié 1976, p. 150–152, 158).

Uzura dinților anteriori este plană și orizontală în sens vestibulo–lingual datorită articulației cap la cap. Ea este mai accentuată pe arcada superioară unde a atins deja nivelul rădăcinilor astfel că în plan frontal aliniamentul proximal este ușor concav superior și convex pe arcada inferioară. Molarii au o uzură helicoidală, suprafața ocluzală fiind înclinată vestibular la primul, intermediar la al doilea și lingual la cel de-al treilea (A. Maytié 1976, p. 155–156). Cu excepția celor din urmă, uzura a atins camera pulpară, aceasta fiind însă obturată prin depunerea dentinei secundare. Resorbția osului alveolar de 8 mm poate fi apreciată drept considerabilă (D. Brothwell 1981, p. 154–155, fig. 6, 14). Ea se asociază cu denudarea rădăcinilor vestibulare ale primului molar maxilar dreapta (care are însă și o poziție vicioasă fiind implantat oblic spre interior) precum și cu două abcese periradiculare la molarul secund maxilar stânga și la primul molar mandibular stânga (pl. II/4). La acesta din urmă abcesul este fistulat vestibular printr-un orificiu cu diametrele de 3x5 mm. Depunerea de tartru este prezentă dar are o amploare modestă.

Toate acestea dovedesc o intensă suferință a parodontiului cu o permanentă iritare și infectare a gingiilor (parodontită inflamatoare). Specificăm de asemenea că și abcesele semnalate se datoresc tot parodontopatiei care a infectat demodontiul și nu penetrării bacteriale prin canalele radiculare care la acest subiect au fost complet obturate cu dentină secundară.

Spre deosebire de populațiile medievale și moderne la care parodontopatia este consecința lipsei impulsurilor stimulative asupra parodontiului datorată preparării rafinate a alimentelor (P. Firu *et alii* 1965, p. 197, 200–201) în cazul de față, dimpotrivă, suferința se datorează consumării unor alimente dure, iritante asupra gingiilor și care necesitau o masticație viguroasă și îndelungată.

Cu totul excepțională este observarea prezenței unor șanțuri interproximale artificiale (artificial grooves) foarte evidente pe hemiarcada maxilară stânga între molarii 3–2–1 și pe mandibulă la fețele interproximale ale dinților de la molarul 2 la canin dreapta precum și între canini și premolarii din stânga. Mai puțin accentuate asemenea șanțuri există și între incisivii mandibulari.

Examineate din poziție bucală șanțurile dintre fețele a doi dinți au poziție cervicală, formă cilindrică și diametrele de ± 2 mm. Între molari direcția lor este disto – linguală, iar între premolari, canini și incisivi perpendiculară pe axa mesio–distală (pl. III/1–2).

Aceste alterări artificiale sunt produse prin inserția repetată între dinți din motive terapeutice sau cel puțin paleative a unui instrument inflexibil și abraziv. Explicațiile morfologic–cauzale, constau în faptul că uzura ocluzală avansată expune spațiile interproximale la impactul cu hrana provocând boala periodontală cu resorbție alveolară datorită iritării gingiilor. Obiceiul curățirii spațiilor dintre dinți cu ajutorul unui instrument ascuțit după fiecare masă reduce sau anihilează astfel starea de disconfort provocată de presiunea hranei asupra gingiilor sensibilizate (D.H. Ubelaker *et alii* 1969, p. 145–149; D.H. Ubelaker 1978, p. 72; W.M. Bass 198, p. 288).

Traume vindecate și urme de violență cauzatoare de moarte

În regiunea posterioară a parietalului stâng la jumătatea distanței dintre sutura sagitală și cea squamoasă și la 35 mm de sutura lambdoidă, pe linia temporală, se observă o mică depresiune circulară cu diametrul de circa 8 mm ce reprezintă urmele unei fracturi cu înfundare a tablei externe. Minoră, leziunea s-a vindecat fără nici un fel de urmări.

De importanță majoră și cu urmări fatale este însă o traumă localizată pe parietalul drept lateral de sutura sagitală (pl. III/4). Aceasta constă într-o deschidere cu diametrul sagital de circa 30 mm având marginea medială angulară și cea laterală, oarecum semicirculară. Endocranul are formă de pânză și este complicată de un sistem de fisuri radiare dar și circulare (înspre lateral) realizând aspectul tipic de fractură „în terase”, cauzată de o lovitură foarte puternică cu un obiect contondent (măciucă?)³ (C.B. Courville 1962a, p. 1–28; idem 1962b, p. 303–322) (pl. III/4).

³ Pentru nomenclatură și schema de analiză traumatologică – J. Wahl, H.G. König 1987, p. 115–128, pentru pertinenta analiză și modalitățile de prezentare schematică a observațiilor – J. Wahl, H.G. König 1987, p. 129–165. De asemenea, vezi M. Kunter 1981, p. 221–246, pentru discuțiile asupra fracturilor și vulnerărilor

Probabil instrumentul nu a pătruns în interiorul craniului dar numeroasele eschile pe care le-a produs forța de impact au vulnerat creierul și învelișurile sale provocând sângerări abundente, embolie și în final decesul subiectului⁴.

Discuții și concluzii

Tipul fizic, comparații și încadrare taxonomică

Rezumând observațiile făcute la caracterizarea antropologică completate cu cele de la capitolul de metodologie constatăm că avem de-a face cu un subiect dolococran, ortocran și akrocran, eurimetop, mesen și euri-mesoprosop cu orbite mesokonce, nasul foarte înalt (posibil leptorin) și față (estimat) ortognată.

În ceea ce privește dimensiunile absolute se remarcă lățimile mari ale frunții, auricularelor, mastoidalelor, feței și orbitelor, precum și înălțimile feței, nasului și orbitelor. De asemenea, sunt deosebit de mari și dimensiunile mandibulei.

Pentru elucidarea problemelor originii biologice, încadrării taxonomice, culturale (și cronologice) a acestui craniu descoperit întâmplător îi vom compara configurația sa antropologică cu seriile craniologice mesolitice din Clisura Dunării de la Vlasac (J. Nemeskéri, L. Szathmáry 1978, p. 157–175) și Lepenski Vir (Z. Zoffmann 1983, p. 141, tab. 2) precum și de pe Niprul Inferior de la Vasil'evka I (T.S. Konduktorova 1957, p. 200–206, tab. I; eadem 1973, p. 13–16, tab. I), Vasil'evka II (I.I. Gohman 1958, p. 24–38; idem 1966, p. 112–117, tab. 19)⁵ și Vasil'evka III (I.I. Gohman 1966, p. 32–47, tab.). De asemenea, vom face comparații și cu patru serii neolitice situate tot pe Niprul Inferior la Nikol'skoe (G.P. Zinevič 1967, p. 186–189, tab. 31), Dereivka I (G.P. Zinevič 1967, p. 170–177, tab. 30), Vol'veno (T.S. Konduktorova 1973, p. 28–31, tab. 5) și Vovnigi⁶ (harta 2).

Ca metodă statistică de comparație am ales testul abaterilor reduse (*écarts réduits*), care deși pare empiric față de alte teste mai elaborate, este rapid, eficace și foarte elocvent în ceea ce privește punerea în evidență a asemănărilor și deosebirilor unei piese izolate față de o serie de referință⁷. Deoarece noi vom compara craniul în discuție cu mai multe serii craniologice, fiecare dintre ele prezentând sigme (abateri medii pătratic) diferite precum și *sigma ratio* mai mici sau mai mari decât valorile normale, pentru comparabilitatea rezultatelor vom folosi mediile sigmelor calculate de V.P. Alexeev, G.F. Debec⁸ (1964, p. 123–127, tab. 12–14). Astfel vom obține și imaginea asemănărilor sau deosebirilor dintre seriile de referință în funcție de valoarea abaterilor lor față de piesa izolată.

Precizăm de asemenea că vom considera semnificative statistic abaterile de 2.5 dar vom ține cont și de cele cuprinse între 2 și 2.5 și, de asemenea, că nu am folosit decât mediile caracterelor din seriile de referință calculate pe minimum șase indivizi⁹.

Pentru completarea și adâncirea observațiilor asupra rezultatelor acestui test (tab. 2a) am calculat și mediile caracterelor tuturor craniilor mezolitice din Clisura Dunării¹⁰ (care împreună cu

---

sistemului osteologic (intenționate sau accidentale) la populațiile vechi, precum și D.W. Frayer 1997, p. 181–216 pentru descoperirile mezolitice de la Ofnet.

⁴ O analiză amănunțită a cazului v-a fi prezentată cu un alt prilej împreună și cu alte cazuri de moarte violentă din săpăturile sistematice de la Schela Cladovei ce se găsesc în colecțiile noastre.

⁵ Considerate multă vreme ca aparținând neoliticului (complexul cultural Nipru – Doneț), scheletele din acest sit s-au dovedit în urma analizelor ¹⁴C AMS mai vechi: trei date între 7620–8020 B.P. cu o medie de 7850 B.P. (K. Jacobs 1993, p. 314). Pentru interpretarea corectă a datărilor și atribuirea epocii mezolitice vezi însă D.W. Anthony 1994, p. 49–52 și, de asemenea, M.C. Lillie 1996, p. 135–142.

⁶ Din necropola de pe malul drept s-au publicat două eșantioane: T.S. Konduktorova 1960 (inaccesibilă nouă) și I.I. Gohman 1966, p. 132–163. Pentru parametrii statistici ai eșantionului total s-au folosit datele din I.I. Gohman 1966, p. 134–139, tab. 25 iar pentru valorile individuale ale eșantionului secund I.I. Gohman 1966, p. 152–163, tab. 21).

⁷ Testul abaterilor reduse constă în divizarea prin sigma a seriei de referință a diferenței dintre valorile caracterelor piesei izolate și mediile acestor caractere din seria de referință.

⁸ Calculele au la bază 88 de serii craniologice și pot fi considerate reprezentative.

⁹ După E. Schreider 1960, folosit prin intermediul lui D. Fermbach 1974, p. 202, dacă valoarea abaterilor este egală cu 2 există 5% șanse ca diferența să se datoreze hazardului, dacă este egală cu 2.5 numai 1%, iar dacă atinge 3 doar 1⁰/₁₀₀ șanse ca acesta să fie întâmplătoare.

¹⁰ În afară de Vlasac și Lepenski Vir ale căror surse au fost citate, este vorba de Padina (S. Živanović 1975, p. 167, tab. 3) și Ostrovu Corbului (O. Necrasov, D. Botezatu 1981, p. 13, tab. 1), ambele cu câte un craniu.

limitele de variație se găsesc în tab. 1) și, de asemenea, am clasificat în categorii valorile individuale ale unor caractere (cu probleme) din seriile mezolitice și neolitice pentru care valorile respective au fost publicate (tab. 3)¹¹.

După aceste precizări care în economia articolului și-ar fi găsit mai degrabă locul la capitolul de metodologie, dar pe care noi am preferat să nu le îndepărtăm de textul comentariului, vom trece la analiza datelor din tabelele respective.

Astfel din tabelul 1 care cuprinde un set substanțial de dimensiuni absolute și relative (indici) se observă că valorile acestora la craniul de la Schela Cladovei se înscriu în cea mai mare parte în limitele de variație ale craniilor mezolitice din Clisura Dunării, sau le depășesc doar puțin. Peste limita superioară se situează lățimea auriculară, arcul parietal, înălțimea totală a feței, înălțimea nasului și orbitei. Acestea antrenează un indice de curbură parietal (30:27) sub limita inferioară și un indice auriculo-parietal (11:8) ce depășește doar cu două zecimale limita superioară. Indicii facial total (47:45) precum și cel orbital (52:51) rămân însă în interiorul limitelor de variație. Pentru indicii jugo-mandibular (66:45), jugo-frontal (66:9) și cranio-facial transvers (45:8) ce depășesc limitele superioare explicația poate consta însă în lipsa datelor pentru craniile de la Lepenski Vir.

Asupra rezultatelor testului abaterilor reduse din tab. 2a, trebuie să observăm mai întâi că în ceea ce privește dimensiunile și indicii neurocraniului Schela Cladovei este foarte asemănătoare cu mediile tuturor seriilor mezolitice și neolitice analizate, abaterile fiind mici și nesemnificative. Excepție face lățimea minimă a frunții care este semnificativ mai mare față de Vasil'evka I (2.59) și doar depășește pragul de doi (2.22) față de Vasil'evka III. De asemenea pentru lățimea auriculară abaterea este 2 față de Vasil'evka II, iar pentru indicele auriculo – parietal (11:8) de 2.20 față de seria de la Vlasac.

În ceea ce privește masivul facial, lățimea maximă a feței este însă semnificativ mai mare față de seriile mezolitice de la Vlasac (2.94) și Vasil'evka III (2.68), aproape atinge pragul de semnificație față de Vasil'evka I (2.41) și este aproape identică cu media seriei de la Vasil'evka II. Pentru Lepenski Vir nu au fost dimensionate decât patru cazuri (și deci nu am putut folosi media) dar între ele unul are valoarea de 156 mm (!). Contra seriilor neolitice ucrainiene abaterile sunt nesemnificative dar depășesc valoarea de 1.

Înălțimea morfologică a feței prezintă abateri nesemnificative față de toate seriile și chiar neglijabile pentru seriile neolitice de la Nikol'skoe și Vol'eno, iar înălțimea feței superioare depășește pragul de 2 doar în cazul seriei de la Vasil'evka III (2.07).

Astfel, indicele facial total prezintă abateri neglijabile și doar pentru Vasil'evka II de 1.06 (lipsește însă datele pentru Vlasac și Lepenski Vir), iar cel facial superior de asemenea abateri neglijabile (cea mai mare fiind 0.80 pentru Vasil'evka II) sau chiar nule pentru neoliticii de la Nikol'skoe.

Exceptând lățimea maximă a feței, care este semnificativ mai mare la Schela Cladovei în comparație cu seriile mezolitice subliniate, masivul facial poate fi considerat suficient de asemănător cu toate seriile și mai ales cu cele neolitice ucrainiene. Nu trebuie însă să omitem că din această comparație ne lipsesc două din laturile triunghiului facial n-pr-ba și anume lungimea bazei și adâncimea feței.

Pentru dimensiunile orbitei, lățimea maximă prezintă o abatere de peste 2 doar la Lepenski Vir (2.05), pentru restul seriilor abaterile fiind nesemnificative sau aproape nule față de seriile neolitice de la Nikol'skoe și Vol'eno. Înălțimea orbitei este însă mai mare contra tuturor seriilor, abaterile având valori sub 2 doar pentru Vlasac, Vasil'evka I și Vol'eno, dar în nici un caz nu ating pragul de semnificație de 2.5. Astfel indicele orbital este foarte asemănător și doar pentru Vasil'evka II abaterea este de 2.40.

Pentru nas nu a fost din păcate posibilă decât reconstituirea (!) înălțimii, care se dovedește a fi mai mare decât mediile tuturor seriilor. Abaterile sunt sub 2 doar pentru Vasil'evka II (1.87), dar pentru Vasil'evka I, Vasil'evka III și neoliticii de la Dereivka ating și depășesc pragul

¹¹ În ceea ce privește dimensiunile și indicele orbitelor deoarece noi am măsurat doar stânga pentru eșantioanele la care stânga și dreapta au fost publicate separat (Vlasac, Vasil'evka II, Vasil'evka III și Vovnigi 1966) în calculele din tab. 1 și 2a s-au folosit măsurătorile din stânga iar pentru clasificările în categorii din tab. 3 au fost folosite împreună atât stânga cât și dreapta maximizând astfel numărul de cazuri.

de semnificație statistică. De asemenea, față de media seriei de la Vlasac estimarea noastră prezintă o abatere de 3.06 care elimină orice asemănare, depășind chiar cu 3 mm cea mai mare valoare individuală înregistrată la mezoliticii din Clisura Dunării (v. Ostrovu Corbului).

Nu cunoaștem însă valoarea indicelui nasal și este posibil (ca și în cazul indicelui orbital în componența căruia înălțimea mare a orbitei este compensată de lățimea ei) acesta să se încadreze în valorile seriilor de comparație.

În ceea ce privește mandibula se înregistrează câteva abateri semnificative care-i subliniază deosebita robusticitate. Astfel lățimea bicondiliană prezintă o abatere de 2.71 față de Vasil'evka III iar cea goniacă (datorită puternicelor răsfângeri ale gonioanelor) abateri de 2.61 pentru Vlasac, mult peste 3 față de Vasil'evka I și III, precum și de 2.88 față de neoliticii de la Dereivka. De asemenea, înălțimea simfizară are o abatere de 3.26 față de Vasil'evka III. Trebuie menționate și abaterile negative (dar nesemnificative) ale lungimii proiectate față de toate seriile care se datoresc unghiului goniac foarte mic și traduc în fond robusticitatea piesei analizate.

Prin toate caracterele dimensionale mandibula de la Schela Cladovei se aseamănă însă foarte mult cu cele din seria mezolitică de la Vasil'evka II și neoliticii de la Vovnigi.

Aceste considerații bazate pe comparația valorilor individuale ale craniului și mandibulei de la Schela Cladovei cu mediile seriilor de referință, trebuie însă obligatoriu completate și cu analiza frecvențelor pe categorii a indivizilor din cadrul seriilor respective care traduce componența mediilor acestora.

Astfel la o simplă lectură a tab. 3 se observă că valorile individuale ale cazului în discuție se încadrează în categorii ce întrunesc procente deloc neglijabile atât pentru totalul seriilor mezolitice cât și al celor neolitice ucrainiene fapt care ne scutește de alte comentarii.

În urma acestei analize pe orizontală a tabelului 2a care a subliniat asemănările dar și deosebirile dintre caracterele craniului de la Schela Cladovei față de cele ale seriilor de comparație, trebuie să ne punem și întrebarea cu care dintre acestea se aseamănă el cel mai mult prin ansamblul caracterelor sale, cu alte cuvinte să evaluăm conținutul tabelului pe verticală.

De data aceasta însă vom lua în considerare numai acele caractere care au fost socotite a fi cele mai discriminante, care nu depind de dimorfismul sexual și a căror determinare este în cea mai mare parte genetică (T.S. Constandse–Westermann 1974, p. 180). Din cele șapte dimensiuni care traduc mărimea și cei opt indici care traduc forma suntem lipsiți însă din păcate de lungimea bazei (n–ba), adâncimea feței (pr–ba) precum și de indicii nasal (52:51) și gnatic (40:5).

Din tabelul 2b se observă astfel că Schela Cladovei se aseamănă cel mai mult cu seria neolitică de la Vol'nenko și mezolitică de la Vasil'evka II și apoi în ordine descrescătoare cu Vasil'evka I și Vovnigi, Vlasac, Dereivka și Nikol'skoe și în ultimul rând cu Vasil'evka III.

Aceste rezultate trebuie luate însă în considerare cu unele precauții atât datorită metodei cât și stării de integritate a fosilei. Asumându-ne riscurile, putem totuși afirma că acest craniu ar fi putut face parte din oricare dintre aceste serii mezolitice și neolitice, deosebirile față de acestea datorându-se variațiilor individuale (în special în ceea ce privește caracterele de mărime) și care îl situează oarecum în aria superioară a variabilității.

După caracterele morfologice și metrice prezentate în caracterizarea antropologică el poate fi considerat din punct de vedere taxonomic ca o variantă evoluată din tipul Cro–Magnon estic (E. Vlček 1970, p. 59–72; D. Ferembach 1962, p. 62–75) pus în evidență în seriile mezolitice de la Vlasac și Lepenski Vir (J. Nemeskéri, L. Szathmáry 1978, p. 177–184).

Analize sofisticate prin metoda Penrose (Size and shape distances) arată că aceste serii (deci populația mezolitică din Clisura Dunării) prezintă similarități cu seriile mezolitice și neolitice ucrainiene și distanțe destul de mari și nesemnificative statistic cu seriile și craniile mezolitice din vestul Europei și nordul Africii (Z. Zoffman 1983, p. 136–138, fig. 2–5; I. Schwidetzky, F.W. Rösing 1989, p. 4–45)¹² ceea ce justifică orientarea comparațiilor făcute de noi și le explică astfel rezultatele (Z. Zoffman 1983, p. 138–144).

¹² Din păcate, în ambele lucrări Vasil'evka II este considerată ca aparținând neoliticului conform cronologiei relative puse în circulație de către arheologii ucrainieni. De asemenea, conținutul articolului lui I. Schwidetzky și F.W. Rösing ne-a rămas inaccesibil datorită faptului că în extrasul pe care îl deținem (și de altfel în tot numărul revistei) au fost tipărite numai paginile cu număr impar (e. g. 1, 3, 5, 7 etc.).

În ceea ce privește relațiile populației mezolitice din Clisura Dunării cu neoliticii din cultura Starčevo–Criș lucrurile nu sunt foarte clare datorită sărăciei materialelor antropologice ale celei din urmă (Z. Zoffman 1983, p. 144). Totuși dintre craniile neolitice de la Lepenski Vir lipsesc tipurile Cro–Magnon sau cromanoide robuste, comparațiile arătând clar gracilitatea lor și a scheletului postcranian (Ž. Mikić 1981, p. 29, 36, tab. 2–3). Cele câteva (?) cazuri din Câmpia ungară ce prezintă componente cromanoide (L. Szathmáry 1983, p. 336) nu pot constitui dovada unor conexiuni genetice cu populația mezolitică și în consecință după părerea noastră craniul în discuție are puține șanse să fie datat în neolitic¹³.

Câteva aspecte privind modul de viață și comportamentul

Gradul extrem de uzură a dinților acestui individ precum și aspectele patologice adiacente (parodontopatia) corelate și cu deosebita dezvoltare a musculaturii masticatoare arată fără îndoială consumarea unor alimente dure care nu au suferit o preparare rafinată (e. g. fierbere), situație de altfel specifică tuturor populațiilor de vânători – pescari – culegători. Unele observații ne permit însă să credem că această uzură nu se datorează exclusiv dietei.

Astfel uzura plană și orizontală în sens vestibulo – lingual a dinților anteriori mai accentuată pe maxilar poate fi explicată și prin folosirea abuzivă a dinților ca „unelte”, e. g. pentru muierea pieilor sau ca a „treia mână” (C.G. Turner, J.D. Caden 1969, p. 303–310).

Paralelizând cu comportamentul tradițional al eschimoșilor care apucă între dinții anteriori o mare bucată de carne pe care apoi o retează cu cuțitul la nivelul buzelor, G.G. yEdinak face o interesantă corelație între uzura dinților anteriori și schimbările în material și formă a uneltelor tăietoare de la Vlasac. Astfel ea arată că unelte de cuarț nu au o margine tăietoare la fel de ascuțită și eficace precum cele de silex și datorită acestui lucru pentru operația de tăiere și zdrobire a alimentelor sunt folosiți preponderent dinții anteriori, ceea ce duce la atriția lor accentuată și prematură (G.G. yEdinak 1978, p. 616–618).

Pentru mezoliticii de la Schela Cladovei acest tip de uzură nu este singular, cazuri similare aflându-se și în colecțiile noastre dar și în materialele studiate de McSweeney (V. Boroneanț *et alii*, p. 3)¹⁴.

O altă caracteristică a acestui individ care merită subliniată este lipsa cariilor, fenomen comun și pentru mezoliticii de pe malul sârbesc al Dunării (pentru Vlasac – G.G. yEdinak 1978, p. 616; G. Djurica 1996, p. 177–183, care pe 1989 dinți de la Vlasac, Lepenski Vir, Padina și Haiduča Vodenica găsește doar 25 exemplare cariate toate aparținând neoliticului de la Lepenski Vir) dar și pentru mezoliticii și neoliticii din Ucraina (M.C. Lillie 1996, p. 138) și care arată o alimentație preponderent bazată pe proteine acvatice sau terestre și săracă în hidrați de carbon.

În ceea ce privește prezența șanțurilor artificiale interproximal (artificial grooves) provocate prin curățirea spațiului dintre dinți cu ajutorul unui instrument inflexiv și abraziv trebuie să spunem că până acum fenomenul nu a fost pus în evidență decât la indienii nord–americani¹⁵. Cazul de față deși singular printre materialele mezolitice pe care le-am putut examina (de altfel puține!), ne îndeamnă să credem că obiceiul a fost practicat și de mezoliticii din Clisură, lipsa evidențelor fiind cauzată doar de faptul că examinatorii nu erau familiarizați cu acest tip de alterări artificiale.

Încă o observație morfologică ne dezvăluie și alte amănunte asupra modului de viață și ocupațiilor populației din care provenea acest individ.

Este vorba de prezența bilaterală în meatul auditiv extern pe peretele posterior al porțiunii timpanice a acestui craniu a unor proeminente osoase (noduli) (pl. III/3). Cunoscut și sub numele de exostoze auriculare, *torus auditivus*, *torus timpanicus*, aceștia au fost considerați de unii autori ca având o bază genetică (G. Hauser, G.F. de Stefano 1989, p. 187) fiind luați în considerare și în bateria de caractere epigenetice a lui A.C. Berry, R.J. Berry (1967, p. 361–379).

¹³ Materialele osteologice aparținând culturii Starčevo–Criș din România, publicate sau cunoscute de noi, sunt deosebit de gracile atât în ceea ce privește craniul cât și scheletul postcranian.

¹⁴ Aceeași explicație completată cu observația că fenomenul este comun atât bărbaților cât și femeilor.

¹⁵ J.A. Wallace 1974, p. 385–390 arată că aceste șanțuri nu se datorează folosirii unui instrument pentru curățirea spațiului dintre dinți ci particulelor fine de nisip și sol supte printre dinți (împreună cu saliva) dinspre cavitatea vestibulară spre cea orală în timpul fazei deglutiției orale. Direcția oblică disto-linguală a acestor șanțuri (evidențiată și în cazul nostru) și care de fapt este impusă de limita extensibilității comisurii buzelor, face ca această părere să fie inacceptabilă și de nereținut.

Studiile mai noi stabilesc însă o relație cauzală între prezența exostozele auriculare și înotul sau scufundările în ape reci. Astfel prin expunerea la apă rece sau sărată, în osul meatului extern apare un prelungit reflex vasodilatant care produce o creștere a tensiunii periostului și stimulează astfel activitatea osteogenetică ce se traduce prin această hiperplazie osoasă (E. Fowler jr., P. Osmum 1942, p. 455–466; D.F.N. Harrison 1962, p. 187–201; A. Ascenzi, P. Balistreri 1975, p. 579–584). Această ipoteză este puternic susținută de un studiu asupra prezenței exostozele auriculare în funcție de latitudine (G.E. Kennedy 1986, p. 401–416). Astfel, pe 21 de eșantioane din întreaga lume însemnând 1879 de cazuri s-a constatat că cea mai mare frecvență a exostozele auriculare se înregistrează la populațiile care trăiesc între 30° și 45° latitudine nordică și sudică unde temperaturile apelor sunt sub 19°C.

În plus, fenomenul prezintă și un dimorfism sexual doar la trei serii frecvențele fiind mai mari la femei decât la bărbați. Aceste constatări validate statistic au fost puse în legătură cu exploatarea resurselor acvatice și diviziunea sexuală a muncii.

Pentru mezoliticii din Clisura Dunării exostozele auriculare au fost identificate inițial la Padina (fără a se specifica numărul și proporția pe sexe) (S. Živanović 1975, p. 170, tab. 5), precum și la Vlasac unde apar la 27.2 % din bărbați (nr.=22) și 43.8% din femei (nr.=16) (D.W. Frayer 1988, p. 346–349), prezența lor fiind negată la Lepenski Vir (Z. Zoffmann 1983, p. 133–134).

Într-un complex studiu ulterior M. Roksandić găsește însă pentru Lepenski Vir 3 cazuri din 28 (10.7%), pentru Vlasac 17 din 46 (36.9%), 10 din 19 (52.6%) la Padina și 3 din 13 (23%) la Haiduca Vodenica (M. Roksandić 2000, p. 47, 57, tab. 11).

Aceste fapte au fost diferit interpretate în funcție de explicația naturii exostozele: ereditară sau datorată mediului.

Astfel, Z. Zoffmann (1983, p. 133–134), adoptând ipoteza ereditară, crede că cele două comunități de la Lepenski Vir și Vlasac deși erau parțial contemporane și trăiau doar la 5 km distanță, erau independente (izolate) biologic una de alta (!). Dimpotrivă, D.W. Frayer (1988) leagă prezența acestor exostoze de expunerea timp îndelungat a canalului auditiv la contactul cu apa rece a Dunării, datorită metodelor specifice folosite pentru capturarea unor specii de pești mari cum sunt somnul (*Siluris glanis*) ale căror resturi osoase sunt frecvente în ansamblurile paleofaunistice ale siturilor mezolitice din zonă (S. Bököny 1978, p. 35–65; L. Bartosiewicz *et alii* 1995, p. 2–19).

În ceea ce ne privește, pe lângă cazul de față, noi am identificat prezența exostozele în meatul auditiv și la alți indivizi de la Schela Cladovei și Icoana (observații inedite) și suntem de acord cu ipoteza lui D.W. Frayer că acestea se datoresc înotului și scufundărilor repetate în ape reci pentru prinderea peștilor prin răstocire cu mâna sau cu plasa (?). Nu credem însă că este vorba numai de pești de foarte mari dimensiuni (a căror capturare trebuie să fi fost totuși un eveniment și nu un fapt obișnuit) ci de toate speciile și dimensiunile existente (T.T. Nalbant 1970, p. 43).

În sfârșit asupra morții violente a acestui individ trebuie precizat că la mezoliticii de la Schela Cladovei situația nu este singulară. Pe lângă cazurile deja publicate (sau măcar semnalate) în care s-au găsit vârfuri de săgeți de os sau de silex înfipte în diverse părți ale scheletului (D. Nicolăescu–Plopșor 1987, p. 3–5; V. Boroneanț, D. Nicolăescu–Plopșor 1990, p. 55–65; V. Boroneanț *et alii* 1995, p. 3) în colecțiile noastre există mai multe cazuri (ca și cel de față) în care moartea a survenit în urma unor lovituri traumatizante majore asupra craniului și scheletului postcranial și pe care le vom publica și comenta în viitor.

Mai trebuie de asemenea precizat că relația topografică dintre această descoperire și aria săpăturilor arheologice sistematice de la Schela Cladovei ne este necunoscută, în ultima vreme ruptura malului Dunării unde ar fi putut apărea la suprafață aceste oseminte fiind consolidată cu pavaie de piatră (pl. IV)¹⁶.

În urma prezentării analitice precum și a discuțiilor amănunțite asupra acestui craniu descoperit întâmplător în care i-am subliniat asemănările din punct de vedere biologic dar și al modului de viață și comportamentului cu populația mezolitică din zonă nu putem să încheiem

¹⁶ Mulțumim și pe această cale prietenului Alexandru Dinu de la Universitatea Madison – Wisconsin pentru amabilitatea de a ne fi furnizat fotografii și informații de la fața locului.

decât cu speranța că rezultatele datării absolute prin metoda C¹⁴ AMS vor confirma această atribuire, produsă exclusiv prin analiza osteologică.

Bibliografie:

- Gy. Acsádi, J. Nemeskéri 1970 *History of human life Span and mortality*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970.
- V.P. Alekseev, G.F. Debec 1964 *Kraniometrija. Metodika antropologičeskikh issledovanij*, Moskva, 1964.
- D.W. Anthony 1994 *On Subsistence Change at the Mesolithic – Neolithic Transition*, în *Current Anthropology* 35, 1, p. 49–52.
- A. Ascenzi, P. Balistrer, 1975 *Aural exostoses in a roman skull excavated at the bath of the swimmer in the ancient town of Ostia*, în *JHE* 4, p. 579–584.
- L. Bartosiewicz *et alii* 1995 *Schela Cladovei: a preliminary review of the prehistoric fauna*, în *Mesolithic miscellany* 16, 2, p. 2–19.
- W.M. Bass 1987 *Human Osteology: A Laboratory and Field Manual*, Columbia, Missouri: Missouri Archaeological Society, 1987.
- A.C. Berry, R.J. Berry 1967 *Epigenetic variation in the human cranium*, în *J. Anat.* 101, p. 361–379.
- J.P. Bocquet – Appe, C. Masset 1995 *L'âge au décès dans les populations inhumées: comparaison des méthodes et de resultats*, în *Antropologia Portuguesa* 13, p. 39–52.
- C. Bonsall *et alii* 1997 *Mesolithic and early Neolithic in the Iron Gates: A Paleodietary perspective*, în *JEA* 5, 1, p. 50–92.
- C. Bonsall *et alii* 2002–2003 *Climate, floods and river gods: environmental change and the Meso – Neolithic transition in southeast Europe*, în *Before Farming* 4 (2), p. 1–12.
- V. Boroneanț 1970 *La période épipaleolithique sur la rive roumaine des Portes de Fer du Danube*, *PZ* 45, 1, p. 1–25.
- V. Boroneanț 1973 *Recherches archéologiques sur la culture Schela Cladovei de la zone de Portes de Fer*, în *Dacia N. S.* 17, p. 5–39.
- V. Boroneanț 1990 *Les enterements de Schela Cladovei: nouvelles données*, în: Vandermesch P.M., Philip Van Peer (eds.), *Contributions to the Mesolithic in Europe*, Leuven University Press, p. 121–125.
- V. Boroneanț 1993 *Nouvelles données sur les découvertes anthropologiques de Schela Cladovei à Drobeta Turnu Severin (Roumanie)*, în *L'Anthropologie* 97, 2/3, p. 511–514.
- V. Boroneanț 2000 *Paleolithique superieur et epipaleolithique dans la zone des Portes de Fer*, București.
- V. Boroneanț, D. Nicolăescu–Plopșor 1990 *Lésions traumatiques violents datant de l'Epipaleolithique tardif du Sud – Ouest de Roumanie*, în *Anthropologie* 28, 1, p. 55–65.
- V. Boroneanț *et alii* 1995 *A Mesolithic burial area at Schela Cladovei, Romania*, în *Epipaleolithique et Mésolithique en Europe. Paléoenvironnement, peuplements et systèmes culturels*, în *Actes du 5e Colloque international UISPP*, (commission XII), Grenoble 18–23 sept.
- S. Bököny 1978 *The vertebrate fauna of Vlasac*, în Sreovič D., Letica Z.: *Vlasac: A Mesolithic Settlement in the Iron Gates*, vol.2, Beograd, p. 35–65.
- G. Bräuer 1988 *Osteometrie*, în: Knussman R., Schwidetzky I., Jürgens H. W., Ziegelmayer G. (eds.): *Anthropologie. Handbuch der vergleichenden Biologie des Menschen, zugleich 4. Auflage des Lehrbuch der Anthropologie begründet von Rudolf Martin*. G. Fischer, Stuttgart, New York, p. 160–192.
- D. Brothwell 1981 *Digging up Bones*. 3rd edition, Cornell University Press, Ithaca, New York.
- T.S. Constandse–Westermann 1974 *L'homme mésolithique du nord-ouest de l'Europe, distance biologique, considérations génétiques*, *BMSAP* 6, sér. XII, 1, p. 173–199.
- C.B. Courville 1962a *Forensic Neuropathology II: Mechanisms of Craniocerebral Injury and Their Medicolegal Significance*, în *JFS* 7, p. 1–28.

- C.B. Courville 1962b *Forensic Neuropathology IV: Significance of Traumatic Extracranial and Cranial Lesion*, în *JFS* 7, 3, p. 303–322.
- F. Demoulin 1972 *Importance de certaines mesures crâniennes (en particulier de la longueur sagittale de la mastoïde) dans détermination sexuelle des crânes*, în *BMSAP* 9, Sér. XII, p. 259–264.
- G. Djurica 1996 *Karijes u humanoje populaciji kulture Lepenskog Vira*, în *Starinar* 47, p. 177–183.
- G.G. y' Edinak 1978 *Culture, Diet and Dental Reduction in Mesolithic Forager–Fishers of Yugoslavia*, în *Current Anthropology* 19, 3, p. 616–618.
- Gy. Farkas 1975 *A Dél Alföld öskorának paleoantropológiája*, Kand. Diss. Szeged, 1975.
- D. Ferembach 1962 *Les hommes du Paléolithique supérieur de l'Europe*, în *Soc. d'Étude recherches Préhist.*, Inst. Pratique Préhist., Les Elysies, 2, p. 62–75.
- D. Ferembach 1974 *Les hommes de l'épipaléolithique et du mésolithique de la France et du nord-ouest du bassin méditerranéen*, în *BMSAP* 2, sér. XIII, p. 201–236.
- D. Ferembach *et alii* 1979 *Recommandations pour déterminer l'âge et le sexe sur le squelette*, în *BMSAP* 6, sér. XIII, p. 7–45.
- P. Firu *et alii* 1965 *Câteva corelații între aspectele morfopatologice ale regiunii dentomaxilare și condițiile de viață social – economice la populațiile vechi de pe teritoriul României*, în *SCA* 2, p. 191–203.
- E. Fowler jr., P. Osmum 1942 *New bone growth due to cold water in the ear*, în *Arch. Otolaryngol* 36, p. 455–466.
- D.W. Frayer 1988 *Auditory Exostoses and Evidence for Fishing at Vlasac*, în *Current Anthropology* 29, 2, p. 346–349.
- D.W. Frayer 1997 *Ofnet: Evidence for a Mesolithic Massacre*, în: Martin D. L. & Frayer D. W., 1987: *Troubled Times. Violence and Warfare in the Past*, vol. 3, p. 181–216.
- E. Giles 1964 *Sex determination by discriminant function analysis of the mandible*, în *AJPA* 22, p. 129–135.
- E. Giles, O. Elliot 1963 *Sex determination by discriminant function analysis of crania*, în *AJPA* 21, p. 53–68.
- I.I. Gohmann 1958 *Paleoantropologičeskie materialy iz ranneneolitičeskogo mogil'nika Vasil'evka II v Dneprovskom Nadporož'e*, în *SE* 1, p. 24–38.
- I.I. Gohmann 1966 *Naselenie Ukrainy v epohu mezolita i neolita (antropologičeski očerk)*, Moskva, 1966.
- K. Hajniš, J.T. Novák 1976 *Die Verwachsung der Nähte Schädeldach*, în *Anthropologie* 14, 1–2, p. 89–92.
- D.F.N. Harrison 1962 *The relationship of osteomata of the external auditory meatus to swimming*, în *ARCS* 3, p. 187–201.
- L. Harsányi, J. Nemeskéri 1964 *Über Geschlechtsdiagnose an Skelettfunden*, în *AMLS* 17, p. 51–55.
- G. Hauser, G.F. De Stefano 1989 *Epigenetic Variants of the Human Skull*, ed. Schweizerbart, Stuttgart.
- K. Jacobs 1993 *Criteria for selection of osteometric dimensions*, în *AJPA* 30, p. 451–458.
- K. Jacobs 1993 *Human Postcranial Variation in the Ukrainian Mesolithic–Neolithic*, în *Current Anthropology* 34, 3, p. 311–323.
- G.E. Kennedy 1986 *The relationship between auditory exostoses and cold water*, în *AJPA* 71, p. 401–415.
- T.S. Konduktorova 1957 *Paleoantropologičeskie materialy iz mezolitičeskogo mogil'nika Vasil'evka I*, în *SAnt* 2, p. 189–210.
- T.S. Konduktorova 1960 *Paleoantropologični materialy vovniz kih pizn oneolitičnih mogil'nikiv*, MAU 1.
- T.S. Konduktorova 1973 *Antropologija naselenija Ukrainy mezolita, neolita i epohi bronzy*, Moskva.
- M. Kunter 1981 *Frakturen un Verletzungen des vor-und frühgeschichtlichen Menschen*, *Archäologie und Naturwissenschaft* 2, p. 221–246.

- A. Lee, K. Pearson 1901 *A first study of correlations of human skull*, *Phil. Trans. Roy. Soc. of London*, series A 196, p. 225–264.
- M.C. Lillie 1996 *Mesolithic and Neolithic Populations of Ukraine: Indications of diet from Dental Pathology*, în *Current Anthropology* 37, 1, p.135–142.
- R. Martin 1914 *Lehrbuch der Anthropologie in Systematischer Darstellung*, G. Fischer, Jena.
- C. Masset 1971 *Erreures systématiques dans la détermination de l'âge par les sutures crâniennes*, în *BMSAP* 7, sér. XII, p. 85–105.
- C. Masset 1982 *Estimations de l'âge par les sutures crâniennes*, în *TSN* 7.
- A. Maytié 1976 *Usure et articulés dentaires en Anthropologie*, în *Actualités Odonto – Stomatologiques* 113, p. 147–165.
- Ž. Mikič 1981 *Die neolitische Bevölkerung von Eisernen Tor (Djerdap). Ein Beitrag zur frage der Neolitisation*, în *Homo* 32, 1, p. 26–43.
- T.T. Nalbant 1970 *Câteva observații asupra resturilor de pești descoperite în locurile romanello – aziliene (I – II) de la Cuina Turcului – Dubova*, în *SCIV* 21, 1, p. 41–43.
- O. Necrasov, D. Botezatu 1981 *Les caractéristiques anthropologiques d'un squelette découvert à Ostrovu Corbului, appartenant à l'aspect culturel Schela Cladovei*, în *Ann. Roum. Anthropol.* 18, p. 11–14.
- J. Nemeskéri, L. Szathmáry 1978 *Anthropology*, în: Sreovič D., Letica Z., *Vlasac: A Mesolithic Settlement in the Iron Gates*, vol.2, Beograd, p. 69–426.
- D. Nicolăescu–Plopșor 1987 *Deux cas de mort violente dans l'Epipaleolithique final de Schela Cladovei*, în *Ann. Roum. d'Anthrop.* 13, p.3–5.
- G. Olivier 1960 *Pratique anthropologique*, Paris.
- Al. Păunescu 2000 *Paleoliticul și mezoliticul din spațiul cuprins între Carpați și Dunăre*, București.
- A. Peluso 1980 *Patologia orale in una antica popolazione egiziana*, în *Antropologia contemporanea* 3, 1, p. 57–82.
- M. Roksandić 2000 *Between Foragers and Farmers in the Iron Gates Gorge: Physical Anthropology Perspective. Djerdap Population in Transition from Mesolithic to Neolithic*, în *Documenta Praehistorica*, Ljubljana, 27, p. 1–100.
- E. Schreiner 1960 *La biométrie. Que Sais-je*, Paris, nr. 871.
- I. Schwidetzky, F.W. Rösing 1989 *Vergleichend – statistische Untersuchungen zur Anthropologie von Neolithicum und Bronzezeit*, în *Homo* 40, 1–2 (Sonderheft Neolithicum).
- T.C. Surnina 1961 *Paleoantropologičeskie materialy iz Vol'nenskogo neolitičeskogo mogil'nika*, *Antropolo / sb. III, Trudy Inst. etnograf im N. N. Mikluho–Maklaja* 71.
- C.G. Turner, J.D. Cadien 1969 *Dental Chipping in Aleuts, Eskimos and Indians*, în *AJPA* 31, 1969, 3, p. 303–310.
- D.H. Ubelaker 1978 *Human skeletal remains: Excavation, Analysis, Interpretation*. Washington, Taraxacum.
- D.H. Ubelaker *et alii* 1969 *Artificial Interproximal grooving of the teeth in American indians*, în *AJPA* 30, 1, p. 145–149.
- E. Vlček 1970 *Relation morphologiques des types humains fossiles de Brno – et Cro-Magnon au Pleistocene Supérieur d'Europe*, în: Camps G., Olivier G. (eds.): *L'homme de Cro-Magnon 1868–1968*, Paris, p. 59–72.
- G.P. Zinevič 1967 *Očerki paleoantropologii Ukrainy*, Kiev.
- S. Živanović 1975 *A note on the anthropological characteristics of the Padina population*, în *Z. Morph. Anthropol.* 66, 2, p. 161–175.
- Z. Zoffman 1983 *Prehistorical skeletal remains from Lepenski Vir (Iron Gate, Yugoslavia)*, în *Homo*, 34, 3–4, p. 129–148.
- J. Wahl, H.G. König 1987 *Anthropologische – Traumatologische Untersuchung der menschlichen Skelettreste aus dem Bandkeramischen Massengrab bei Talheim, Kreis Heilbronn*, *Fundberichte aus Baden–Württemberg* 12, p. 65–193.
- J.A. Wallace 1974 *Approximal Grooving of Teeth*, în *AJPA* 40, 3, p. 385–390.

Tab. 1. Schela Cladovei, dimensiuni și indici, comparativ cu mediile și limitele de variație ale craniilor mezolitice din Clisura Dunării: Vlasac (J. Nemeskéri, L. Szathmáry 1978), Lepenski Vir (Z. Zoffmann 1983), Padina (S. Živanović 1975) și Ostrovu Corbului (O. Necrasov, D. Botezatu 1981). Încadrarea în categorii după: V.P. Alexeev, G.F. Debec 1964 [1] și R. Martin 1914 [2].

Nr. Martin / Dimensiuni și indici	Valoare	Categoria	Clisura Dunării		
			Nr.	Media	Lim. var.
1. g-op	197	f. lung [1]	30	192,06	177–207
2. g-i	179	lung [1]	12	184,50	174–202
2a. n-i	172		–	–	–
3. g-l	195		12	189,66	180–198
3a. n-l	193		–	–	–
4c. Lung. max. mastoidă	50/51		–	–	–
5(1). n-o	145	mijlocie [1]	–	–	–
8. eu-eu	(142)	f. lată [1]	31	141,51	122–157
9. ft-ft	108	f. lată ✓ [1]	32	100,93	90–115
11. au-au	134	mijlociu ↗ [1]	12	124,66	120–130
12. ast-ast	110		24	112,95	100–125
13. ms-ms	117		12	105,16	97–119
19a. Înălțimea mastoidă	39/38		–	–	–
– lungimea mastoidă po-ast	56/58		–	–	–
20. po-b	(123)	f. înalt [1]	32	122,49	113–133
22. înălțimea pe n-i	114	f. înalt [1]	–	–	–
22a. Înălțime pe g-i	116	f. f. lung [1]	–	–	–
27. arc b-l	(153)	lung ✓ [1]	25	134,32	120–148
28. arc l-o	120	mare ↓ [1]	17	123,52	111–137
28(1). arc l-i	84		23	73,69	58–95
28(2). Arc i-o	36		–	–	–
29. coardă n-l	(115)		17	114,88	100–125
29d. Coardă g-b	(110)		–	–	–
30. coardă b-l	(128)	f. mare [1]	26	121,50	111–133
30a. Săgeată pe b-l	(28,5)	mare ↗ [1]	–	–	–
30b. b-săgeată	(70)		–	–	–
31. coardă l-o	103		17	104,58	90–120
31a. Săgeată pe l-o	23		–	–	–
31b. l-săgeată	60		–	–	–
31(1). Coardă l-i	79		23	69,21	56–90

Asupra unui craniu preistoric dintr-o descoperire întâmplătoare de la Schela Cladovei

31(2). Coardă î-o	34		–	–	–
32(1a). Unghi n–b / OAE	(47,5°)		6	52,00°	48–58
33. unghi l–o / OAE	125°		–	–	–
33(1). unghi l–i / OAE	109,5°		–	–	–
33(2). unghi i–o / OAE	17°		–	–	–
33(4). unghi l–i–o	126,5	mare ✓ [1]	–	–	–
37. unghi n–i / OAE	16°		–	–	–
37a. unghi g–i / OAE	18,5°		–	–	–
37(1). unghi g–l / OAE	5,5°		–	–	–
– unghi n–l / OAE	8°		–	–	–
38. Cap. cr. (Lee–Pearson)	1615,23 cm ³	f.mare [1] aristenkephal [2]	17	1573,10	1462–1638
43. fmt–fmt	117	f. lată ↑ [1]	22	112,63	101–126
43(1). fmo–fmo	108	f. lată [1]	–	–	–
45. zy–zy	153!	f. f. lată [1]	15	138,40	120–156
47. n–gn	(130)	f. înaltă ↓ [1]	9	119,44	101–129
48. n–pr	(79)	f. înaltă ✓ [1]	17	69,23	62–80
50. mf–mf	23,5		17	23,82	20–30
51. mf–ek (stg)	46	f. lată [1]	15	41,82	38–46
52. înălțime orbită (stg)	36,5	înaltă [1]	16	32,90	29–35
55. n–ns	(61)	f. înalt ↑ [1]	16	52,12	46–58
57. coardă simotică	10,5	mare [1]	14	9,07	7–12
57(1). Lățime max. nasale	17		–	–	–
57(2) Lățime sup. nasale	17		–	–	–
61. ekm–ekm	(68)	f. lat ↓ [1]	16	66,18	62–79
62. ol–sta	46		9	48,00	40–66
63. enm–enm	(44)	lat [1]	14	39,85	32–49
64. înălțime palat	(20)		14	15,71	9–20
65. kdl–kdl	135	f. lată [1]	2	–	125–140
65(1). kr–kr	112		–	–	–
66. go–go	124,5	f. f. lată [1]	12	107,16	85–131
67. lățime la f.m.	43		–	–	–
68. lungime mandibulă	85	f. lungă ✓ [1]	19	84,20	69–94
68(1). Lungime proiectată	108		18	108,27	95–120
69. id–gn	39,5	f. înaltă [1]	24	33,91	24–40
69(1). Înălțime la f.m.	35	f. înaltă [1]	–	–	–

69(2). Înălțime la M2	34		–	–	–
69(3). Grosime la f.m.	11	mică ↗ [1]	–	–	–
69b. grosime la M2	12		–	–	–
– grosime simfiză	15		–	–	–
70. înălțime ram	75	f. înalt [1]	19	66,57	55–77
70a. înălțime proiectată	74		–	–	–
70(1). Înălțime coronoidă	75	mijlocie ↗ [1]	–	–	–
70(3). adâncime inciz.	17		–	–	–
71. lățime ram	36		–	–	–
71a. lățime min. ram	35		22	37,50	32–44
71b. lung. max. condil	24		–	–	–
79. unghi goniac	107	f. mic [1]	23	121,64	101–129
79(4). unghi bazal	77		–	–	–
80(2).Lung. Pm1–M3 (max.)	41		–	–	–
80(2). Lung. Pm1–M3 (mand.)	44		–	–	–
I.1. 8:1	(72,08)	f. mic [1]dolicocran [2]	18	72,40	58,9–79,8
I.4. 20:1	(62,43)	mijlociu [1] ortocran [2]	20	63,19	59,5–70,3
I.5. 20:8	(86,61)	f. mare [1] akrocran [2]	22	86,39	74,6–104,9
I.5(1). 22a:2	64,80	f. mare [1]	–	–	–
I.5(2). 22:2a	66,27		–	–	–
I.13. 9:8	(76,05)	f. mare [1] eurimetop [2]	17	72,03	65,0–77,0
–	(94,36)	f. mare [1]	11	88,08	83,6–94,1
I.14. 12:8	(77,46)	mijlociu [1]	19	79,77	74,3–87,4
– 12:9	101,85	f.mic [1]	19	111,49	100,9–121,7
– 12:31	106,79	mic [1]	17	108,35	87,5–118,2
I.18. 28:27	(78,43)	mic [1]	17	93,16	76,5–109,6
I.24. 30:27	(83,66)	f. mic ✓ [1]	26	90,18	85,5–92,5
I.25. 31:28	85,83	mijlociu ↑ [1]	19	84,62	78,1–93,7
I.26. 31(1):28(1)	94,04		21	93,73	89,3–98,5
I.28. 31(2):31(1)	35,05		–	–	–
I.38. 47:45	(84,96)	mic [1] euriprosop ↑ [2]	6	87,90	74,8–92,6
I.39. 48:45	(51,63)	mijlociu ✓ [1] mesen [2]	8	53,05	46,7–59,0
I.40. 66:45	81,37	f.mare ✓ [1]	6	77,71	74,2–81,1
– 66:9	115,27	f.mare [1]	12	104,22	85,0–103,1

Asupra unui craniu preistoric dintr-o descoperire întâmplătoare de la Schela Cladovei

I 42. 52:51 (stg.)	79,34	mijlociu [1] mesokonc [2]	7	79,87	65,9–89,5
I.58. 63:62	(95,65)	mare [1] brahistafilin [2]	7	85,05	59,1–104,3
I.59. 64:63	(45,45)	hipistafilin [2]	9	43,83	33,3–52,7
I.62. 68(1):65	80,00	dolicostenomandibular [2]	2	–	78,5–85,5
– 66:68	146,47	mare ↗ [1]	12	127,15	102,4– 147,8
– 71a:70	46,66	f.mic ↗ [1]	19	56,63	49,3–65,0
I.63. 71:70	48,00		–	–	–
I. 64. 66:65	92,22		2	–	88,1–93,5
I.66. 69(3):69(1)	31,42	f. mic [1]	–	–	–
– 69b:69(2)	35,29		–	–	–
I.71. 45:8	(107,74)		11	96,85	88,8–104,4
I. 73a. 9:45	70,58	mijlociu ✓ [1]	12	74,36	69,4–87,0

Tab. 2a. Scorurile abaterilor reduse ale craniului de la Schela Cladovei față de seriile mezolitice din Clisura Dunării și Niprul inferior și neolitice de pe Niprul inferior – 1. Vlasac (J. Nemeskéri, L. Szathmáry 1978); 2. Lepenski Vir (Z. Zoffmann 1983); 3. Vasil'evka I (T.S. Konduktorova 1957; eadem 1973); 4. Vasil'evka II (I.I. Gohman 1958); 5. Vasil'evka III (I.I. Gohman 1966; T.S. Konduktorova 1973); 6. Nikol'skoe (G.P. Zinevič 1967; T.S. Konduktorova 1973); 7. Dereivka I (G.P. Zinevič 1967; T.S. Konduktorova 1973); 8. Vol'nenno (T.C. Surnina 1961; T.S. Konduktorova 1973); 9. Vovnigi, malul drept (I.I. Gohman 1966; T.S. Konduktorova 1960; eadem 1973).

Note: a) S-au folosit mediile abaterilor standard din V.P. Alexeev, G.F. Debec 1964. b) Datele din T.S. Konduktorova 1957.

Nr. Martin Dimensiuni și Indici	Abaterile reduse								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. g – op	0,47	1,24	0,19	1,22	0,70	0,16	0,37	0,36	0,62
8. eu – eu	0,39	–0,62	1,40	–0,72	1,00	–0,18	–0,52	–0,80	–0,56
9. ft – ft	1,74	1,13	2,59	0,27	2,22	1,38	1,47	1,38	1,54
11. au – au	1,94	–	[1,72]	–0,20	2,00	0,35	0,85	–	0,43
20. po – b	0,18	–0,15	0,55	0,15	0,77	0,2	–0,42	0,10	0,20
45. zy – zy	2,94	–	2,41	–0,09	2,68	1,50	1,66	1,07	1,31
47. n – gn	1,18	–	1,28	1,22	1,92	0,24	0,95	0,48	1,27
48. n – pr	1,87	–	1,26	0,90	2,07	0,97	1,26	0,78	1,65
51. mf – ek	–	2,05	1,63	0,88	1,49	0,13	1,07	0,01	0,66
52. înălț. orb.	1,84	2,05	1,69	2,36	2,12	2,27	2,14	1,53	2,10
55. n – ns	3,06	–	2,50	1,87	2,78	2,06	2,59	2,32	2,62
61. ekm – ekm	0,56	–	–	–0,93	1,40	–	–	–	0,46
65. kdl – kdl	–	–	2,15	0,24	2,71	–	1,77	0,89	0,38
66. go – go	2,61	–	3,71	1,55	3,52	–	2,88	1,76	1,53
68 (1) lung. proiec.	–0,05	–	[–0,07]	–1,03	–0,53	–	–0,93	–	–0,42
69. id – gn	1,96	–	[1,50]	1,19	3,26	–	2,07	–	1,01
70. înălț. ram	1,70	–	[1,16]	1,36	2,34	–	2,61	–	1,83
8 : 1	–0,05	–	0,61	–1,44	0,27	–0,31	–0,75	–0,94	–0,88
20 : 1	–0,28	–	0,33	–1,06	0,17	–0,30	–0,90	–0,18	–0,46
20 : 8	0,04	–	–1,08	0,76	–0,08	0,76	0,00	0,79	0,51
9 : 8	1,18	–	1,28	0,92	1,31	1,83	1,59	1,89	1,37
11 : 8	2,20	–	[0,07]	0,12	1,41	1,34	1,60	–	1,03
47 : 45	–	–	–0,40	1,06	0,27	–0,64	–0,17	–0,17	0,57
48 : 45	–0,07	–	–0,14	0,80	0,35	0,00	–0,02	0,07	0,70
66 : 45	–	–	[2,96]	2,52	1,96	–	1,76	–	–
66 : 9	1,72	–	[1,50]	1,16	1,69	–	1,46	–	–
52 : 51	–0,11	–	0,38	2,40	0,80	1,76	1,20	1,24	1,30
66 : 65	–	–	[2,29]	1,70	1,42	–	1,91	–	1,27
45 : 8	2,45	–	0,38	0,51	1,56	2,85	2,40	1,77	1,80
9 : 45	–1,08	–	[0,68]	0,48	0,02	–	–	–	0,30

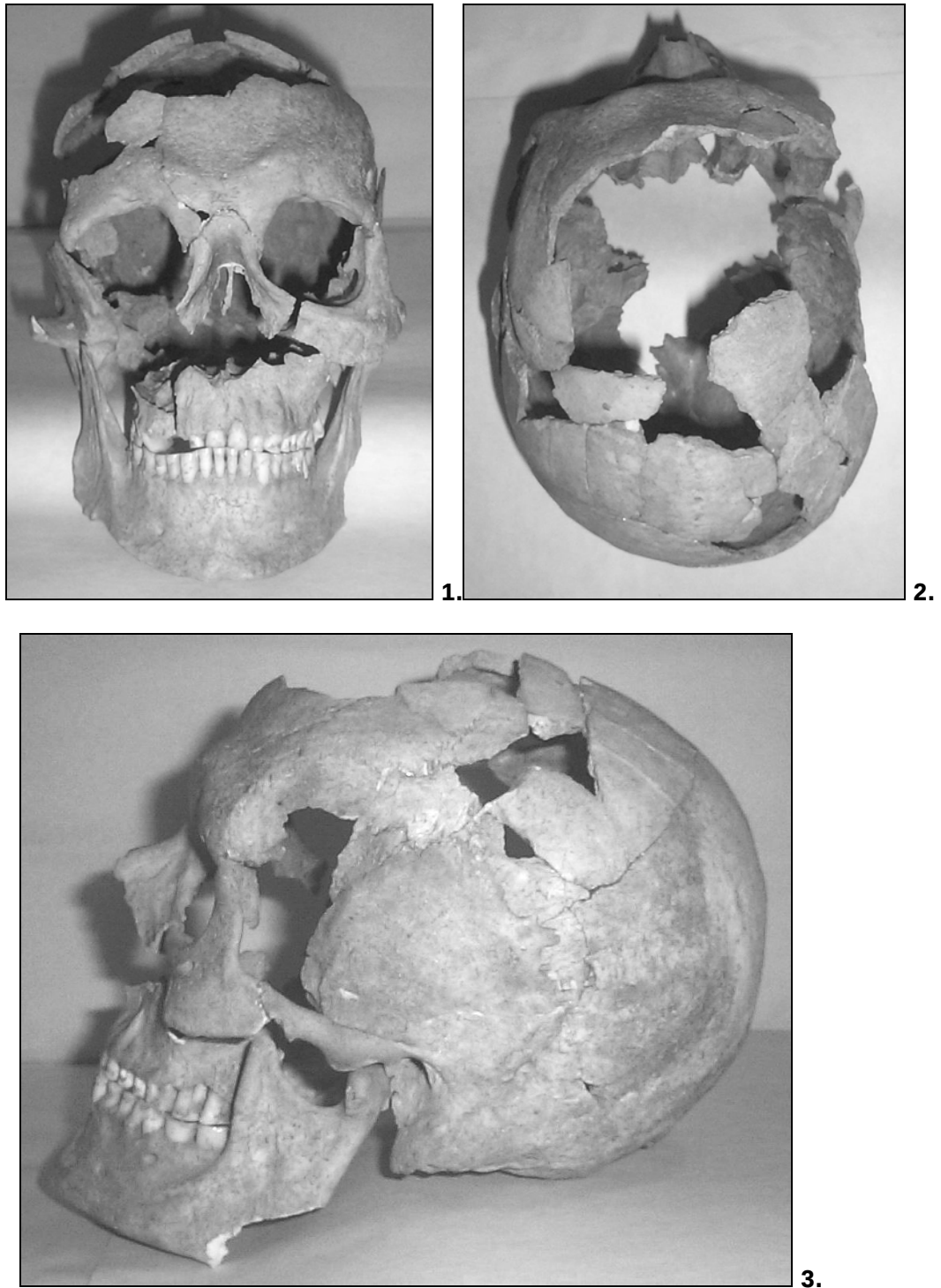
Tab. 2b. Semnificația statistică a scorurilor testului abaterilor reduse. Pentru surse vezi explicațiile de la tabelul nr. 2a.: ns = abateri sub 2 nesemnificative statistic; s = abateri sub 2,5 semnificative statistic 95% și ss abateri de 2,5 și peste semnificative statistic 1%.

Nr. Martin. Dimensiuni și indici	Siturile								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
8. eu – eu	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.
45. zy – zy	ss.	–	s.	n.s.	ss.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.
48. n–pr	n.s.	–	n.s.	n.s.	s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.
52. înălț. orb.	n.s.	s.	n.s.	s	s	s	s	n.s.	s
55. n – ns	ss.	–	ss.	n.s.	ss.	s.	ss.	s	ss
8 : 1	n.s.	–	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.
20 : 1	n.s.	–	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.
47 : 45	–	–	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.
52 : 51	n.s.	–	n.s.	s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.
45 : 8	s.	–	n.s.	n.s.	n.s.	ss.	s.	n.s.	n.s.
9 : 45	n.s.	–	n.s.	n.s.	n.s.	–	–	–	n.s.

Tab. 3. Încadrarea în categorii a unor dimensiuni și indici după clasificările lui Alexeev & Debetz (1964). Pentru surse vezi explicațiile de la tabelul nr. 2, cu excepția sitului Vovnigi pentru care s-a folosit numai eșantionul publicat de Gohman (1966). Pentru dimensiunile și indicele orbitei vezi precizările de la nota 52. Categoriile subliniate cu aldine sunt cele în care se încadrează craniul de la Schela Cladovei.

Dimensiuni și indici. Categorii	Siturile cu numărul de cazuri								Total (%) meziolitic (1+3+4+5)	Total (%) neolitic (6+7+9)
	1	3	4	5	6	7	9			
45. lațime max. față										
f. îngustă 117–125	–	–	–	1	–	–	–	1 (2,27)		–
îngustă 126–130	–	–	–	–	–	–	–	–		–
mijlocie 131–136	5	2	–	7	–	–	–	14 (31,78)		–
lată 137–141	2	3	–	–	1	4	3	5 (11,35)		8 (21,6)
f. lată 142–150	2	5	3	7	4	6	11	17 (38,59)		21 (56,7)
f. f. lată 151–X	–	–	6	1	1	1	6	7 (15,89)		8 (21,6)
47. înălț. morfol.										
f. joasă 96–107	1	–	–	–	–	–	–	1 (2,77)		–
joasă 108–114	–	1	–	5	–	1	3	6 (16,62)		4 (11,08)
mijlocie 115–122	2	3	5	6	1	4	4	16 (44,32)		9 (37,50)
înalță 123–129	6	2	1	1	1	2	6	10 (27,70)		9 (37,50)
f. înaltă 130–141	–	–	1	1	1	–	–	2 (5,54)		1 (4,16)
f. f. înaltă 142–X	1	–	–	–	–	–	1	1 (2,77)		1 (4,16)
48. înălț. superioară										
f. joasă 58–64	2	–	–	1	–	–	1	3 (7,14)		1 (2,56)
joasă 65–68	3	2	–	3	–	1	2	8 (19,04)		3 (7,68)
mijlocie 69–73	2	2	3	7	2	9	8	14 (33,32)		19 (48,64)
înalță 74–77	2	3	2	3	3	3	4	10 (23,80)		10 (25,60)
f. înaltă 78–84	3	2	2	–	1	2	2	7 (16,66)		5 (12,82)
f. f. înaltă 85–X	–	–	–	–	–	1	–	–		1 (2,56)
i. facial total (47:45)										
f. mic 71,3–80,5	1	1	4	3	–	–	6	9 (30,00)		6 (26,08)
mic 80,6–85,8	–	1	3	6	1	3	6	10 (33,30)		10 (43,40)
mijlociu 85,9–91,6	3	2	–	4	2	4	1	9 (30,00)		7 (30,38)
mare 91,7–96,9	1	1	–	–	–	–	–	2 (6,66)		–
f. mare 97,0–106,2	–	–	–	–	–	–	–	–		–
i. facial sup. (48:45)										
f. f. mic X–42,7	–	–	1	–	–	–	1	1 (2,94)		1 (3,12)
f. mic 42,8–48,3	1	3	1	4	–	–	8	9 (26,47)		8 (25,00)
mic 48,4–51,4	3	–	3	5	2	5	6	11 (32,34)		13 (40,56)

mijlociu 51,5–54,9	1	2	2	4	3	5	2	9 (26,47)	9 (28,08)
mare 55,0–58,0	1	2	–	1	1	–	–	4 (11,76)	1 (3,12)
f. mare 58,1–63,6	–	–	–	–	–	–	–	–	–
51. lăț. orbită									
f. mică 36,0–39,1	3	–	–	4	–	–	–	7 (14,89)	–
mică 39,2–40,9	1	–	–	3	–	–	–	4 (8,48)	–
mijlocie 41,0–42,9	4	5	1	1	–	6	4	11 (23,32)	10 (17,20)
mare 43,0–44,7	4	4	–	–	2	6	7	8 (16,96)	15 (25,86)
f. mare 44,8–47,9	1	–	6	–	4	5	14	7 (14,89)	23 (39,56)
f. f. mare 48,0–X	–	–	8	2	–	1	9	10 (21,20)	10 (17,20)
52. înălț. orbită									
f. f. joasă X–27,8	–	–	–	1	–	–	1	1 (1,61)	1 (1,66)
f. joasă 27,9–31,2	4	1	3	9	1	7	11	17 (27,37)	18 (29,88)
joasă 31,3–33,1	3	4	3	10	4	7	7	20 (32,20)	18 (29,88)
mijlocie 33,2–35,2	9	2	1	7	1	5	14	19 (30,59)	20 (33,2)
înantă 35,3–37,1	1	1	–	1	–	1	1	3 (4,83)	2 (3,32)
f. înaltă 37,2–40,5	–	1	–	1	–	–	1	2 (3,22)	1 (1,66)
i. orbital (52:51)									
f. f. mic X–65	–	–	5	–	–	1	3	5 (6,75)	4 (6,66)
f. mic 65,1–73,8	1	3	9	13	6	7	19	26 (35,10)	32 (53,12)
mic 73,9–78,7	2	1	1	10	1	9	12	24 (32,40)	22 (36,52)
mijlociu 78,8–84,3	6	2	–	4	–	1	–	12 (16,20)	1 (1,66)
mare 84,4–89,2	1	2	–	2	–	–	1	5 (6,75)	1 (1,66)
f. mare 89,3–98,0	1	–	–	–	–	–	–	1 (1,35)	–
54. lăț. nas									
f. îngust 19,5–22,6	–	–	–	2	–	–	–	2 (5,40)	–
îngust 22,7–24,4	3	–	1	6	1	2	3	10 (27,00)	6 (15,38)
mijlociu 24,5–26,4	7	1	2	1	2	6	7	11 (29,70)	15 (38,4)
larg 26,5–28,2	3	2	3	2	3	5	3	10 (27,00)	11 (28,16)
f. larg 28,3–31,4	–	–	2	1	–	2	4	3 (8,10)	6 (15,38)
f. f. larg 31,5–X	–	–	–	1	–	1	–	1 (2,70)	1 (2,56)
înantă nas									
f. mică 43–47	–	–	–	1	–	–	3	1 (2,63)	3 (7,50)
mică 48–50	3	2	–	–	–	2	2	5 (13,15)	4 (10,00)
mijlocie 51–53	2	2	2	8	2	8	4	14 (36,82)	14 (35,00)
mare 54–56	4	3	3	4	1	4	4	14 (36,82)	9 (22,50)
f. mare 57–61	1	–	2	1	3	2	4	4 (10,52)	9 (22,50)
f. f. mare 62–X	–	–	–	–	–	1	–	–	1 (2,50)
i. nasal (54:55)									
f. mic 35,4–42,5	–	–	1	2	–	–	1	3 (10,71)	1 (2,70)
mic 42,6–46,6	2	–	1	5	3	4	2	8 (28,56)	9 (24,32)
mijlociu 46,7–51,1	4	–	4	3	3	3	6	11 (39,27)	12 (32,43)
mare 51,2–55,2	1	–	–	1	–	5	6	2 (7,14)	11 (29,72)
f. mare 55,3–62,4	1	–	1	2	–	2	2	4 (14,28)	4 (10,81)
65. lat. condiliană									
f. îngustă 101–110	–	–	1	1	1	–	–	2 (5,71)	1 (3,57)
îngustă 111–116	–	–	–	4	1	2	–	4 (11,40)	3 (10,71)
mijlocie 117–122	2	5	–	6	–	2	–	13 (37,05)	2 (7,14)
largă 123–128	1	2	–	2	1	3	2	5 (14,25)	6 (21,42)
f. largă 129–138	–	2	4	2	1	2	9	8 (22,80)	12 (42,84)
f. f. largă 139–X	1	–	2	–	1	1	2	3 (8,55)	4 (14,28)
66. lat. goniacă									
f. îngustă 79–90	1	2	–	–	–	–	–	3 (6,66)	–
îngustă 91–96	1	–	1	1	–	2	–	3 (6,66)	2 (6,66)
mijlocie 97–103	2	5	–	7	–	2	1	14 (31,08)	3 (10,00)
largă 104–109	4	–	1	6	1	6	5	11 (24,42)	11 (36,63)
f. largă 110–121	4	2	4	1	2	2	5	11 (24,42)	9 (29,97)
f. f. largă 122–X	1	–	2	–	1	1	3	3 (6,66)	5 (16,65)

Planșa I. Craniul de la Schela Cladovei: 1. Norma anterioară; 2. Norma superioară; 3. Norma laterală stânga.

Plate I. The skull from Schela Cladovei: 1. Anterior view; 2. Superior view; 3. Left lateral view.

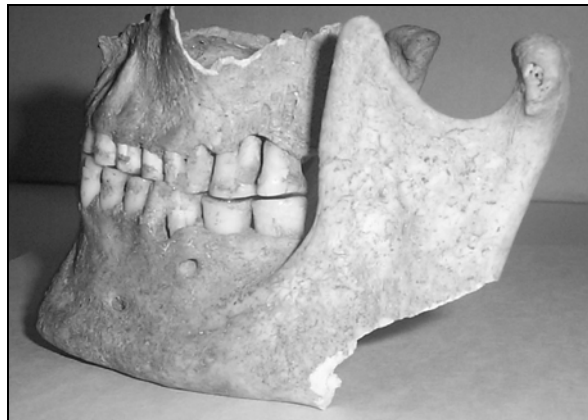
1.

3.

2.

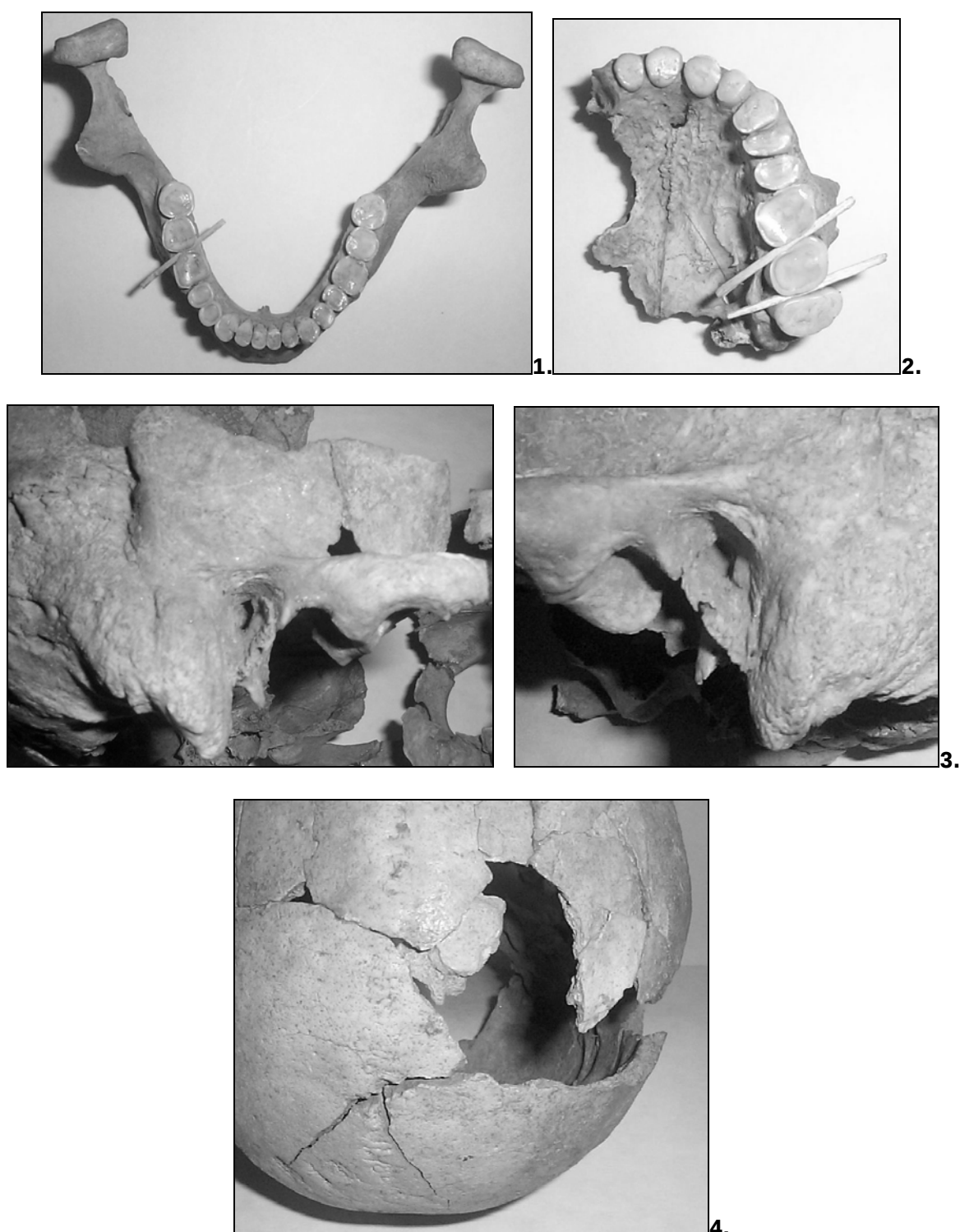

4.

Planșa II. Craniul de la Schela Cladovei: 1) Norma posterioară; 2) Norma bazală; 3) Mandibula, norma laterală dreapta; 4) Mandibulă și maxilar, norma laterală stânga (săgeata neagră indică un abces apical fistulat, iar cea albă un abces periradicular).

Plate II. The skull from Schela Cladovei: 1) Posterior view; 2) Inferior view; 3) Mandible, right lateral view; 4) Mandible and maxilla, left lateral view (black arrow shows an apical fistulate abscess and the white arrow a periradicular abscess).

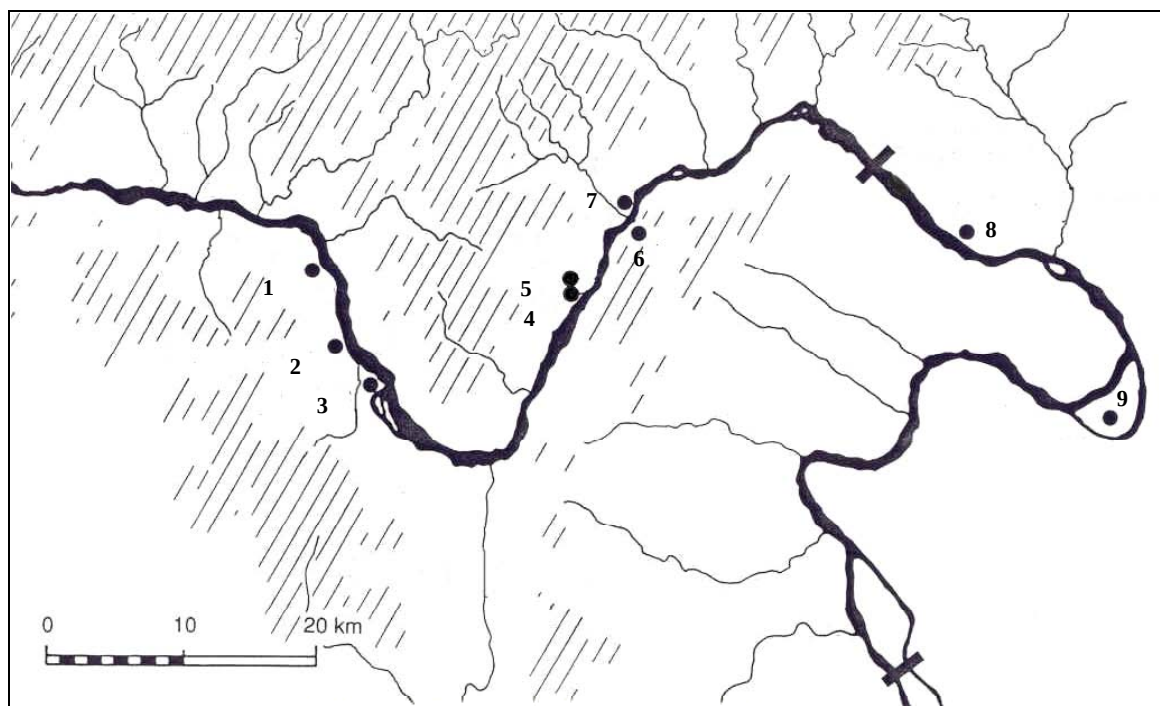
Planșa III. Craniul de la Schela Cladovei: 1. Mandibula, norma superioară cu șențuirile interproximale artificiale indicate de inserția unei scobitori; 2. Maxilarul, norma bazală cu aceleași modificări artificiale ale dinților; 3. Exostoze auriculare în meatul auditiv extern; 4. Detaliu, calotă craniană cu urme de violență perimortem.

Plate III. The skull from Schela Cladovei: 1. Mandible, superior view with artificial interproximal grooving indicated by a pointer; 2. Maxilla, inferior view with the same artificial modifications of teeth; 3. Auricular exostosis in external acoustic meatus; 4. Detail, cranial vault with perimortem violence traces.

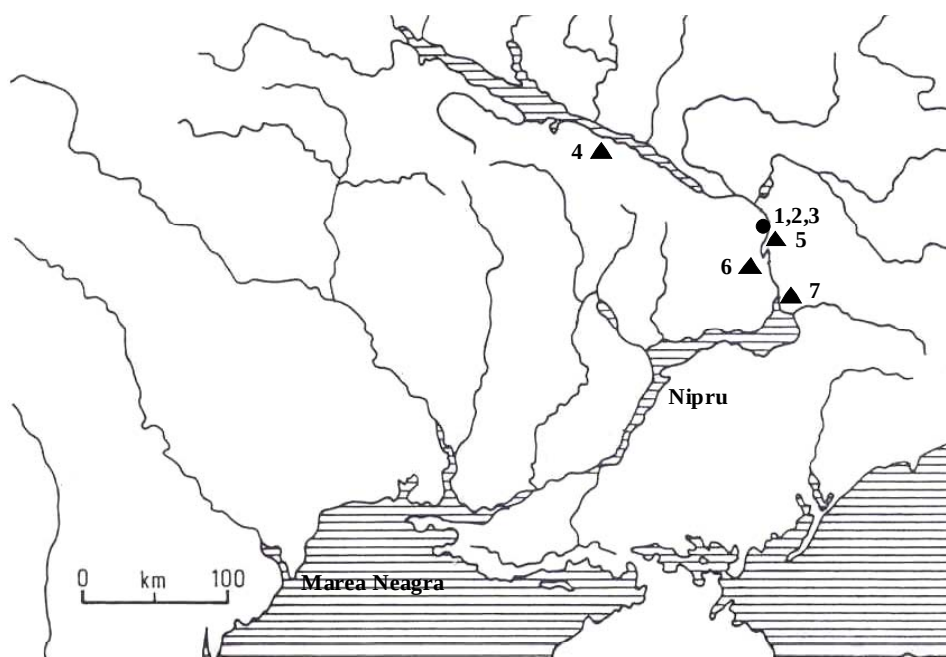

Pl. IV. Schela Cladovei – vedere actuală a sitului. Sus – vedere din amonte; jos – vedere din aval (foto Alexandru Dinu).

Plate IV. Schela Cladovei – actual photo of the site. Above – upstream view; below – downstream view (by courtesy of Alexandru Dinu).

Harta 1. Descoperirile mezolitice cu oseminte umane din Clisura Dunării.
 Legendă: 1. Padina; 2. Lepenski Vir; 3. Vlasac; 4. Cuina Turcului; 5. Climente II
 6. Hajduca Vodenica; 7. Icoana; 8. Schela Cladovei; 9. Ostrovu Corbului.
 Map 1. Mesolithic discoveries with human bones from Iron Gates.

Harta 2. Descoperirile mezolitice si neolitice de pe Niprul Inferior (Map 2. Mesolithic and Neolithic discoveries from inferior Dnieper)

Legendă: 1, 2, 3. Vasil'evka I, II, III; 4. Dereivka; 5. Nikol'skoe; 6. Vovnigi; 7. Vol'nevo.

● Descoperiri mezolitice (Mesolithic discoveries) ▲ Descoperiri neolitice (Neolithic discoveries)